

Utanför demokratin

Om det minskade valdeltagandets sociala och politiska rötter

Martin Bennulf och Per Hedberg

Andelen röstande i svenska riksdagsval var som högst 1976. Då röstade 91,8 procent av valmanskåren. Allt sedan 1920-talet hade valdeltagandet ökat. I och med 1970-talets höga valdeltagande placerade sig Sverige som ett av länderna med det högsta valdeltagandet i hela världen.

Sedan 1976 har valdeltagandet sjunkit. Nedgången har fortgått i två etapper. Den första stora nedgången skedde mellan 1985 och 1988 års val; en minskning från 89,9 till 86,0 procent. Nedgången återhämtades aldrig. Den spädades på ytterligare mellan 1994 och 1998, då enbart 81,4 procent av väljarna valde att rösta i riksdagsvalet. Det är den kraftigaste nedgången i modern svensk politisk historia. Valresultatet 1998 innebar att 1 228 541 röstberättigade svenska medborgare avstod sin rättighet att rösta i riksdagsvalet, och att soffan blev det tredje största "partiet" i Sverige. Sverige har vid ingången till 2000-talet ett valdeltagande som vi får gå tillbaka till 1950-talet för att finna motsvarighet till. Men trots det tillhör Sverige fortfarande en av de demokratier i världen som har ett relativt högt valdeltagande. Valdeltagande över 80 procent är endast förunnat ett knappt 40-tal länder. Räknar vi på det genomsnittliga valdeltagandet under hela efterkrigstiden återfinns Sverige bland de tjugo länder som har det allra högsta valdeltagandet.¹

I den politiska debatten i Sverige har det lägre valdeltagandet 1998 diskuterats i termer av katastrof. Allvaret i debatten kan sökas i minst fyra skäl.² För det första finns det en svag trend av sjunkande valdeltagande i de etablerade västerländska demokratierna.³ För det andra har valdeltagandet i de två svenska val som genomförts till EU-parlamentet 1995 och 1999 inte ens lyckats locka hälften av de röstberättigade till valurnorna (41,6 respektive 38,8 procent).⁴ För det tredje var

UTANFÖR DEMOKRATIN

minskningen av valdeltagandet mellan 1994 och 1998 den största någonsin i ett svenskt riksdagsval. För det fjärde har vi i Sverige sedan länge haft en trend av förändrat väljarbeteende som oroat. Andelen medlemmar i de politiska partierna minskar, förtroendet för politiker sjunker och partiernas grepp om väljarna minskar. Partibytten och röstsplitrning har ökat.⁵

Oron för demokratins framtid är inget unikt svenskt fenomen. Hösten 1999 hölls ett seminarium vid Uppsala universitet där fem ledande demokratiforskare presenterade sin syn på demokratins tillstånd i världen. Seminariet var benämnt "The Future of Democracy". Forskarna i fråga var de fem skytteanska pristagarna i statsvetenskap, världens största pris inom samhällsvetenskapen, Robert A Dahl, Juan Linz, Arend Lijphart, Alexander George och Elinor Ostrom som talade om olika aspekter av demokratin. Vad som förenade dem var att samtliga oroade sig för demokratins framtid; kanske särskilt dess framtid i de relativt sett unga demokratierna. Sett ur detta perspektiv är också det sjunkande valdeltagandet i de mer etablerade demokratierna oroande. Pristagarnas budskap var att vi alla måste hjälpa till och kämpa för demokratins fortlevnad.

Innebär det lägre valdeltagandet att den svenska demokratin håller på att urholkas? Sker nedgången i lika stor utsträckning i olika sociala grupper eller är det i särskilda grupper av befolkningen som vi kan finna särskilt markanta nedgångar? I eftervalsdebatten argumenterades såväl för att det ökande icke-röstandet handlade om en aktiv protest mot det politiska systemet som att det var en effekt av apati eller uppgivenhet i vissa väljargrupper. Är det så att en grupp resurssvaga medborgare aktivt väljer att ställa sig utanför den demokratiska beslutsprocessen eller är det så att känslan av att vara utanför arbetsmarknaden, samhällsgemenskapen eller liknande medför att rösthandlingen uppfattas som meningslös för allt fler medborgare?⁶ Så här motiverade några icke-röstare som vi talat med varför de inte röstade i riksdagsvalet 1998: "Jag tänkte att jag ger tusan i det där". "Har tappat förtroendet. Det blir inte bättre. De bara lovar och håller inte löftena". "Jag röstade ej p.g.a. dålig solidaritet, broderskap och jämlikhet".⁷

Vilka faktorer styr valdeltagandet

Tidigare forskning om valdeltagande har bl.a. lyft fram tre olika typer av faktorer som viktiga förklaringar till väljarens beslut att rösta vid respektive valtillfälle. Den första avser väljarens egna resurser. Med

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

resurser avses t.ex. kunskap, utbildning och inkomstnivå. För det andra handlar det om väljarens egen mobilisering i betydelsen att ta till sig budskap förmedlade av t.ex. partier och massmedier i valrörelserna. Den tredje typen av faktorer behandlar olika politiska faktorer, t.ex. väljarnas uppfattningar av den egna rösthandlingens betydelse. Uppfattar väljaren sin röst som oväsentlig för valutgången eller politikens utformning tenderar han att avstå rösthandlingen i högre utsträckning än en väljare som uppfattar den egna rösten som betydelsefull för valutgången eller politikens utformning.⁸ Denna faktor analyseras i bokens nästa kapitel av Jan Teorell och Anders Westholm. Vi skall istället koncentrera oss på en annan delmängd av de politiska faktorerna som har att göra med väljarnas intresse för politik och deras engagemang för t.ex. de politiska partierna. Kan det vara så att det är en politiskt medveten handling att avstå från att rösta? Väljare som inte röstar p.g.a misstro mot politiker och partier ger ju uttryck för en åsikt genom att välja att inte rösta i allmänna val.

Mark N Franklin har analyserat valdeltagandet i 37 demokratier.⁹ Han kommer fram till att individuella faktorer som sociala resurser och politiskt engagemang, om du är rik eller fattig, politiskt intresserad eller ointresserad, spelar roll för huruvida en enskild väljare deltar i ett nationellt val eller inte. Men att andra faktorer, kulturella skillnader mellan länder, skillnader mellan politiska system och valsystem, är viktigare faktorer för att förklara graden av variation i valdeltagande mellan olika länder. Huruvida du är, t.ex., svensk eller amerikansk förklarar i en länderkomparativ analys mer i statistisk mening om du röstar eller inte röstar, än t.ex. väljarens intresse eller ointresse för politik.

Valdeltagande är högre i länder med proportionellt valsystem och med röstplikt. Det är också gynnsamt för valdeltagandet om valet hålls på söndagar och om det finns möjlighet till poströstning. När vi jämför valdeltagande mellan olika länder är också en faktor som Franklin benämner "electoral saliency", valets *betydelse*, viktig¹⁰. I länder där utgången av valet spelar en stor roll för hur landet kommer att styras kan vi räkna med ett högre valdeltagande. Schweiz och USA brukar framhållas som exempel på länder där parlamentsvalen ur väljarperspektiv är mindre betydelsefulla (salient). Utgången av t.ex. folkomröstningar och presidentval har större inverkan på hur de politiska besluten i Schweiz och USA kommer att formas. Därför är parlamentsvalen mindre betydelsefulla och väljarna stimuleras i mindre grad att delta i dessa val.

Det sjunkande valdeltagandet i Sverige kan knappast förklaras av de faktorer som Franklin visat vara de mest viktiga. De förklarar sna-

UTANFÖR DEMOKRATIN

rare varför valdeltagandet, jämfört med många andra länder, fortfarande är relativt högt i Sverige. Vi röstar på söndagar, har möjlighet till poströstning, har ett proportionellt valsysteem och har, åtminstone i formell mening, betydelsefulla val. I denna mening har vi i det närmaste maximerat möjligheten till ett högt valdeltagande i Sverige. I Sverige saknar vi en faktor som Franklin lyfter fram som betydelsefull för ett högt valdeltagande, nämligen röstplikt. I länder med röstplikt ligger valdeltagandet cirka 7 procentenheter högre än i jämförbara länder utan röstplikt. Vi har alltså svårt att se att förklaringen till nedgången i valdeltagandet mellan 1994 och 1998 skulle stå att finna i denna typ av faktorer eftersom vi inte ändrat vårt valsätt i några av dessa avseenden under valperioden.

Två förändringar har ändå skett i det svenska valsysteem mellan valen 1994 och 1998. För det första innebar valet 1998 en introduktion av personvalsinslag vid svenska riksdagsval och för det andra skedde en förändring i valperiodernas längd. Kan dessa förändringar ha inneburit ett lägre valdeltagande? Om introduktionen av personvalsinslag i valsättet exempelvis innebar att väljarna upplevde valet som krångligare eller att enskilda personvalskampanjer komplicerade partivalet för väljarna kan det få en negativ effekt på valdeltagandet. Det finns en koppling mellan människors åsikt om personvalet och valdeltagande, men den är svag. En analys av data från valundersökningen 1998 ger vid handen att bland väljare som var positiva till personvalssystemet var valdeltagandet något högre (85 procent) jämfört med de som var negativt inställda till personvalssystemet (75 procent).¹¹ En utökning av valperiodens längd mellan valen skulle, för det andra, kunna diskuteras som förklaring till ett lägre valdeltagande om en utökning av valperiodens längd innebar att partiernas grepp om väljarna i mellanvalsperioden minskade än mer än vad som är brukligt under en kortare period mellan valen. Vi vet nämligen att valrörelser har en mobiliserande kraft på väljarna. I samband med ett riksdagsval ökar t.ex. andelen väljare som känner sig som anhängare till ett parti jämfört med tiden mellan valen. När en sådan partimobilisering inte återkommer lika ofta kan det vara möjligt att fler väljare hinner tappa det politiska fotfästet och därför har svårare att hitta tillbaka till "sitt" parti och kanske överhuvudtaget till de röstandes skara.¹² Enligt denna tanke skulle täta val utgöra en gynnsam faktor för att bibehålla ett högt valdeltagande. Men resonemanget kan mycket väl vändas på. Alltför täta val skulle kunna bidra till en trötthetsfaktor som innebär att valdeltagandet sjunker. Mellan 1994 och 1998 gick vi till val i Sverige vid fyra tillfällen; allmänna valen 1994, folkomröstningen om EU-medlemskap 1994, Europaparlamentsvalet

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

1995 och de allmänna valen 1998. Men huruvida en sådan trötthetsfaktor existerar och har påverkat valdeltagandet 1998 tillåter dessvärre våra data oss ej att undersöka.

Valdeltagandet är alltså tillbaka på en nivå som vi närmast återfinner vid ordinarie riksdagsval så långt tillbaka som 1956, alltså vid en tid då t.ex. TV:n ännu inte haft sitt genombrott och då en stor del bland de svenska kvinnorna ännu inte etablerat sig på arbetsmarknaden.¹³ Vi hade då ett samhälle och valrörelser av helt annan art än idag. Och liknande strukturella förändringar som landet genomgått sedan 1950-talet har naturligtvis inte inträffat mellan valen 1994 och 1998. Samhällsomdaning eller förändringar i vårt valsysteem kan knappast förklara det lägre valdeltagandet 1998. Förklaringen måste således sökas på annat håll. Sådana förklaringar kan eftersökas längs två huvudlinjer. För det första hos partierna och i valrörelserna. Var valrörelsen 1998 mindre spännande och mindre engagerande än tidigare? Var partierna sämre på att nå ut med sina budskap till väljarna, som därför hade svårare att finna skillnader mellan partierna och därför bedömde det som mindre viktigt att rösta?¹⁴ För det andra kan förklaringar sökas på individnivå bland väljarna själva. Är det så att en allt högre andel svenskar upplever att de står utanför samhället, genom att de t.ex. är arbetslösa eller av andra skäl, och därför finner det meningslöst att rösta. Vi vet att väljarnas resurser i socioekonomiska termer och deras politiska engagemang är kopplat till benägenheten att rösta.¹⁵

Innan det är dags att ta itu med systematiska analyser av sådana möjliga påverkansfaktorer skall vi kortfattat redogöra för valet 1998 och väljarströmmarna i samband med det. Vi skall i viss mån jämföra med andra val och beskriva väljarnas politiska engagemang och hur de uppfattade valrörelsen 1998. Därefter behandlar vi frågan om sociala faktorerets betydelse för valdeltagandet samt hur icke-röstarna själva förklarar sitt val att inte rösta. Nästa steg blir att studera kopplingen mellan politiska faktorer och valdeltagande. Därefter analyserar vi hur sociala faktorer och politiska faktorer sammantaget påverkar valdeltagandet i en samlad modell, och diskuterar vad som var speciellt med valdeltagandet 1998 jämfört med tidigare val. Avslutningsvis skall vi något begrunda vilka konsekvenser det sjunkande valdeltagandet kan tänkas ha för det svenska demokratiska systemet.

Material

De här redovisade analyserna av valdeltagandet i svenska riksdagsval bygger på de valundersökningar som genomförts av Statistiska centralbyrån och forskare från Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Allt sedan riksdagsvalet 1956 har intervjuundersökningar med omfattande urval av röstberättigade svenskar genomförts vid varje ordinarie riksdagsval, vid folkomröstningarna om ATP, kärnkraft samt EU och vid de två valen till Europaparlamentet.¹⁶ Tillsammans med motsvarande studier i USA och i Norge utgör de svenska valundersökningarna de bästa och mest omfattande materialen i världen för analyser av val och väljarbeteende.¹⁷ Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet kompletterar sina studier av väljarna med analyser av partierna, kandidaterna, riksdagsledamöterna och massmedia för att nå ett helhetsgrepp om opinionsbildningen i den representativa demokratin.¹⁸ Vi har alltså möjlighet att spåra förändringar i olika samhällsgruppers valdeltagande ända tillbaka till 1956. I de flesta kommande analyserna avser vi emellertid att ta vår startpunkt för tidsserierna i det val då valdeltagandet stod som högst, 1976.

Analys av väljarbeteende stöter, som de flesta andra samhällsvetenskapliga forskningsproblem, på ett antal besvärliga metodproblem. Ett första gäller det bortfall vi ställs inför genom att personer som inkluderats i våra slumpmässiga urval avstår från att ställa upp för intervju. Bortfallet i intervjuundersökningar har ökat sett över en längre tidsperiod. På femtiotalet ställde de allra flesta som tillfrågades av SCB upp på att intervjuas. Numera måste vi räkna med att minst en dryg femtedel av de tilltänkta intervjupersonerna avböjer att ställa upp för intervju. Om avhoppet från urvalet skedde helt slumpmässigt skulle inte problemen med representativitet bli så stora. Men vi vet att de som ställer upp för intervju inte är fullt jämförbara med de som inte ställer upp. Bortfallet snedvrider i vissa avseenden våra resultat. Det medför t.ex. att valdeltagandet överskattas i och med att svarsvägran är större bland politiskt oengagerade personer. Ett andra problem är att personer tenderar att rapportera beteenden de uppfattar som politiskt korrekta även om de inte utfört dem, t.ex. röstning.¹⁹

Vid en analys av andelen väljare som svarade rätt på frågan huruvida de röstade eller inte jämfört med uppgiften i vallängden för valundersökningarna 1956–1988 kan Donald Granberg och Sören Holmberg visa att mellan 96 och 98 procent av samtliga tillfrågade har svarat korrekt. Motsvarande siffra för 1998 års undersökning var

97 procent. Andelen felsvar är störst bland personer som inte röstat. Enligt Granberg och Holmberg svarar cirka en fjärdedel av icke-röstarna felaktigt att de röstat i intervjuerna.²⁰

Båda dessa problem är möjliga att kontrollera med valforskningsens väljardata. SCB genomför vid varje val en särskild studie av valdeltagandet som innebär att man går ut till vallängderna och samlar in uppgifter om det faktiska valdeltagandet. Valundersökningens intervjupersoner ingår i denna studie; därför vet vi om varje intervjuad person faktiskt har röstat eller ej. Redan i urvalsförfarandet överskattas emellertid röstningen något. En aning fler röstande kommer med i valundersökningarnas urval än de som faktiskt röstar i befolkningen som helhet. Sedan förvärras problemet ytterligare genom att bortfallet är högre bland icke-röstare än bland deltagande väljare. Om vi publicerade valundersökningarnas resultat okorrigerade skulle alltså valdeltagandet framstå som högre än vad det faktiskt var. Också detta problem går att åtgärda. Det gör vi genom att applicera s.k. vikter för alla statistiska analyser som genomförs. Svaret från en person som röstat viktas ned eftersom röstning överskattats, medan svaren från icke-röstare viktas upp eftersom vi underskattat dem.

Skevheten i valdeltagande är olika stor bland intervjuade och icke-intervjuade i de olika undersökningarna. Eftersom vi i vissa analyser, där vi har registeruppgifter även för icke-intervjuade (t.ex. kön), kan inkludera samtliga urvalspersoner i analyserna använder vi olika vikter för dem som intervjuats och dem som avböjt intervju. De vikt-faktorer som använts redovisas i appendix.

Riksdagsvalet 1998

Riksdagsvalet 1998 har redan klassificerats som "katastrofvalet" p.g.a. den kraftiga nedgången i valdeltagandet. Inte sällan utpekas valet till EU-parlamentet 1995 som roten till det onda. Då gick inte ens hälften av de röstberättigade till vallokalen. Hypotesen är att beslutet att inte rösta 1995 har smittat av sig även på riksdagsvalet. Väljare som smakat på den förbjudna frukten kände nu att de med gott samvete kunde stanna hemma ännu en gång. Isen var så att säga bruten.²¹ Denna tänkbara smittoeffekt kommer inte att analyseras närmare i detta kapitel. Den kommer istället att analyseras på annan plats i denna bok av Jan Teorell och Anders Westholm.

Är verkligen valdeltagandet 1998 att betrakta som så lågt att den katastrofstämning som råder i debatten kan betraktas som berättigad? Nedan skall vi undersöka huruvida väljarnas politiska engage-

UTANFÖR DEMOKRATIN

mang har förändrats på något drastiskt sätt mellan 1994 och 1998. Frågan är helt enkelt om det finns någon uppenbar orsak till det minskade valdeltagande 1998 i ljuset av långsiktiga trender från tidigare val.

Huruvida det lägre valdeltagandet skall bedömas som oroväckande lågt, eller inte, beror delvis på vilka väljare som stannat hemma. Forskningen om svenska väljare har visat på flera betydande skillnader i väljarnas beteende om vi anlägger ett lite längre tidsperspektiv. Flera trender pekar sammantaget på att partiernas grepp om väljarna har minskat kraftigt sedan 1950-talet.²² Graden av partiidentifikation 1956–1998 visar t.ex. på en sådan trend.

Allt färre svenskar uppfattar sig själva som anhängare av ett politiskt parti.²³ Andelen svenska väljare som betraktar sig som anhängare av ett politiskt parti har minskat från 65 procent 1968 till 42 procent 30 år senare 1998. Tillbakagången från valdeltagandets toppår 1976 är hela 19 procentenheter.

En andra trend som visar att partiernas grepp om väljarna har minskat är att väljarna bestämmer sig mycket senare för vilket parti de skall rösta på än vad de gjorde på 1960-talet. Partierna har alltmer blivit utlämnade åt händelser i valrörelserna eftersom väljarna bestämmer sig allt senare. Valrörelserna har blivit viktigare. Det finns större vinster och förluster för partierna att göra i valsapurten. Andelen väljare som bestämmer sitt partival under valrörelserna har ökat från 18 procent 1964 till hela 58 procent 1998. Sören Holmbergs analys visar också att andelen väljare som byter parti mellan två val har ökat liksom andelen väljare som byter parti under valrörelsen. Röstsplittring, att rösta på olika partier i riksdagsval och t.ex. kommunalval, är också ett fenomen på frammarsch.²⁴

Det är inte uteslutet att en del av det sjunkande valdeltagandet står att finna i partiernas minskade grepp om väljarna. Ju mindre väljarna känner sig som anhängare till särskilda partier desto rimligare förefaller det att inte välja något på valdagen. Man sviker då partisystemet som helhet, inte en kär gammal vän.

Misstroende mot partier och politiker har ökat i Sverige och något trendbrott 1998 syns inte till i data.²⁵ En ökad misstro mot politiker är inte ett unikt svenskt fenomen. Det har noterats även i andra länder under 1970-talet. Men vad som till en del är speciellt svenskt är att politikermissstron har fortsatt att öka även under 1980- och 1990-talen.²⁶ Alla s.k. politiska affärer tycks ha satt sina spår i väljarnas förtroende för partier och politiker.²⁷

Det självrapporterade politiska intresset har sedan 1976 legat på en förhållandevis stabil nivå i samband med valrörelserna. Man kan

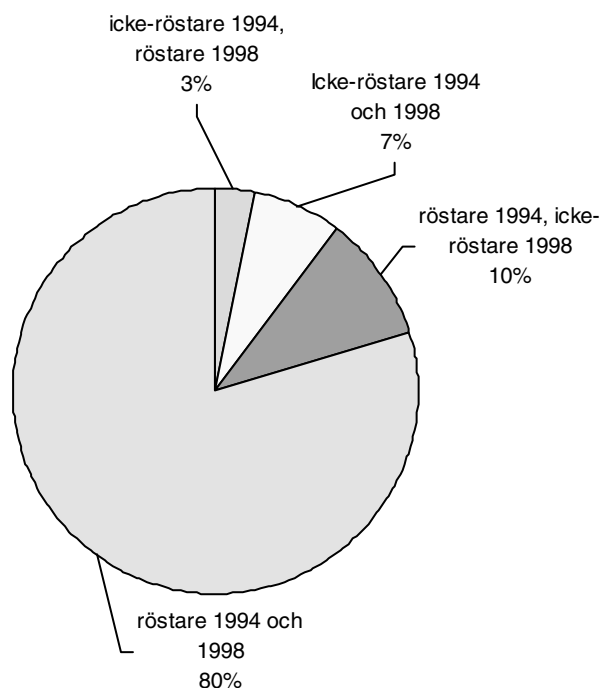
dock skönja ett svagt avtagande politiskt intresse 1988 och 1998 jämfört med respektive föregående val, vilket skulle kunna antyda en koppling mellan valdeltagandets omfattning och det politiska intresset i valmanskåren.²⁸ Den minimala tillbakagången för det politiska intresset i samband med valet 1998 innebar att nivån motsvarar den i samband med valet 1976. Det betyder att nivån för det politiska intresset är identisk i det riksdagsval där vi noterat svenskt rekord i valdeltagande (1976) och i det val där vi noterat den största tillbakagången någonsin i valdeltagandet (1998). Det innebär att det är svårt att finna en klar koppling mellan politiskt intresse och valdeltagande på kollektiv nivå. På individnivå räknar vi med att finna ganska starka samband mellan politiskt intresse och valdeltagande.²⁹

När det gäller det sjunkande valdeltagandet mellan 1994 och 1998 är det naturligtvis intressant att fråga sig huruvida det är fråga om en tillfällig svacka eller en stadigvarande utveckling mot ett lägre valdeltagande i Sverige. Det är en viss skillnad om grupper av väljare valt att ställa sig utanför den demokratiska valprocessen för alltid eller om icke-röstandet 1998 hade med specifika förhållanden vid just det valet att göra. Hur icke-röstarna 1998 kommer att agera år 2002 är naturligtvis omöjligt att förutspå med någon säkerhet, men genom att mer i detalj analysera väljarströmmarna mellan 1994 och 1998 kan vi ändå ge en fingervisning om hur stor gruppen väljare som aldrig deltar i riksdagsvalen är. I figur 2.1 redovisas hur stor andel väljare som röstade eller inte i valen 1994 och 1998.

Fyra av fem röstberättigade röstade vid båda valen och medför alltså inte något demokratiskt problem. Det gäller också de 3 procent som avstod från att rösta 1994 men som röstade 1998. De som avstod sin rösträtt i både 1994 års val och 1998 års val utgjorde 7 procent av de röstberättigade. Hur stor andel stabila icke-röstare en demokrati kan tillåta sig är ytterst en normativ fråga. Utan att ta ställning i frågan kan vi konstatera att denna grupp av svenska väljarkåren har ökat. Olof Petersson visar i en analys av panelundersökningen mellan 1973 och 1976, under valdeltagandets guldålder, att gruppen stabila icke-röstare över två på varandra följande val var 4 procent.³⁰ Denna grupp har nu nästan fördubblats. Analyser av motsvarande grupp bland icke-röstare över tre på varandra följande val var, enligt Olof Peterssons resultat för valen 1970–1976, 3 procent att jämföra med 5 procent för valen 1991–1998. Gruppen mycket stabila icke-röstare är således fortfarande relativt liten i Sverige. Den riktigt intressanta gruppen, som också var den som såg till att valdeltagandet 1998 blev så lågt, är de tio procent av väljarkåren som lämnade de röstandes skara mellan 1994 och 1998. Det är här vi finner basen för en ytterli-

UTANFÖR DEMOKRATIN

Figur 2.1. Andelen röstande i valen 1994 och 1998 i Sverige (procent)

Kommentar: Analysen bygger på valundersökningens panel 1994–1998. Resultaten har viktats efter valdeltagandet 1998. De som röstat blankt räknas här till de röstandes skara. Enbart röstberättigade vid båda valtillfällena ingår i analysen. Förstagångsväljare 1998 har alltså inte tagits med i beräkningarna.

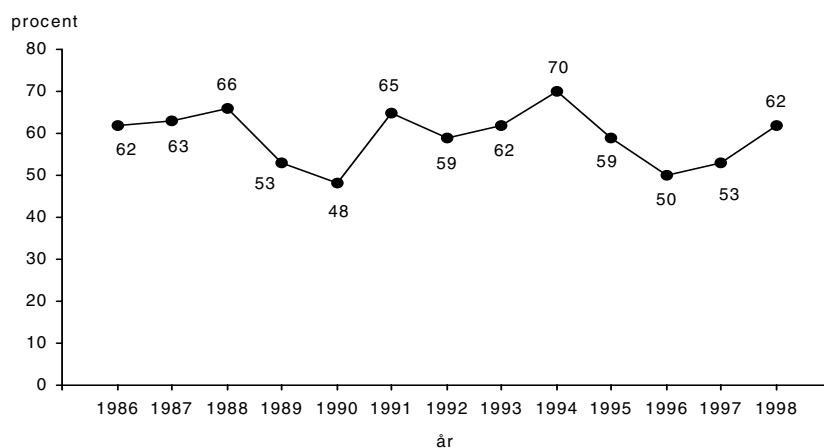
gare ökning av andelen stabila icke-röstare.³¹ För att demokratin inte skall hotas ytterligare är det således viktigt att partiernas arbete under mellanvalsperioderna och inför nästa val särskilt riktas mot denna förhållandevis stora grupp av nya icke-röstare.

Vi vet att valrörelserna är viktiga för att mobilisera väljarnas intresse och engagemang och att de i samband med partiernas minskade grepp om väljarna ökat i betydelse. Det finns mätningar som visar på s.k. valårscykler när det t.ex. gäller graden av partianhängarskap, dvs. effekter av partiernas mobiliseringsarbete i samband med valen. I figur 2.2 åskådliggörs graden av partianhängarskap bland medborgarna åren 1986–1998. Här har vi alltså möjlighet att analysera huruvida den ökade tidsperioden mellan valen kan tänkas ha ett finger med i spelet kring det sjunkande valdeltagandet.

Partianhängarskapet varierar mellan de år som vi håller val. Vi kan konstatera att i perioden mellan valen är andelen väljare som anger sig

Figur 2.2. Medborgarnas grad av partianhängarskap 1986–1998 (procent)

Fråga: (till personer som uppgivet sig sympatisera med något politiskt parti): "Anser Du Dig vara övertygad anhängare av detta parti?"

Källa: Holmberg & Weibull (1998), s. 12.

som anhängare av ett parti något lägre än de år då val hålls; då lyckas partierna mobilisera väljarna.³² Men som vi tidigare kunde konstatera går graden av partianhängarskap bland väljarna tillbaka under valåren och år 1998 lägre än 1988, 1991 och 1994, nämligen 62 procent. Hur stort avståndet mellan två på varandra följande val är kan tänkas påverka valdeltagandet indirekt. Väljarnas känsla av partianhängarskap minskar i mellanvalsperioden. Partianhängarskap är i sin tur kopplat till valdeltagandet vilket vi kommer att kunna konstatera senare i kapitlet. Om partiernas mobiliserande kraftinsatser återkommer allt mer sällan är det inte omöjligt att partianhängarskapet sjunker mer än annars skulle vara fallet och därmed minskar valdeltagandet något. Huruvida det faktiskt finns en orsak-verkan relation mellan valperiodens längd och valdeltagandet i Sverige kan vi inte uttala oss med någon vetenskaplig ackuratess, men vi vill peka på möjligheten.

Hur uppfattade svenska väljare valrörelsen 1998 jämfört med valrörelserna 1985–1994? I valundersökningarna har väljarna fått ta ställning till ett antal påståenden om den aktuella valrörelsen och i tabell 2.1 redovisas andelen väljare som instämmer i respektive påstående.

UTANFÖR DEMOKRATIN

Tabell 2.1 Väljarnas bedömning av valrörelserna 1985–1998. Andel personer som instämde i respektive påstående (procent).

Fråga: "Hur skulle Du vilja beteckna årets valrörelse? Kryssa för de beteckningar som bäst stämmer överens med Din uppfattning. Fler än en beteckning kan anges."

Valrörelsen...	1985	1988	1991	1994	1998
innehöll för mycket partikäbbel	66	66	51	61	62
var alltför koncentrerad på partiledarna	39	27	36	31	40
var intressant och spännande	13	10	22	18	8
var alltför konfliktfylld och aggressiv	36	26	13	16	12
svårbegriplig valdebatt i press, radio och TV	15	18	13	15	17
uppvisade klara skillnader mellan partierna	13	18	14	14	12
var saklig och informativ	3	3	6	5	2

Kommentar: Personer som intervjuades före valet har efter valet tillsänts en postenkät som de sânt in till oss. Vi har data från cirka hälften av de personer som ingår i respektive års undersökning eftersom ungefär halva urvalet intervjuas i besök först efter valet, och denna fråga inte ställdes till dem.

Uppfattningen att 1998 års valrörelse var tam får ett visst stöd i data. Vi kan konstatera att endast ett fåtal väljare ansåg valrörelsen 1998 vara intressant och spännande. Endast 8 procent av väljarna instämde i detta påstående. Valrörelsen bedömdes inte heller uppvisa några klara skillnader mellan partierna. Bland väljarna var det bara 12 procent som rapporterade att de uppfattat tydliga skillnader mellan partierna. Om en valrörelse som bedöms vara konfliktfylld och aggressiv likställs med en intensiv valrörelse är väljarnas bedömning av 1998 års valrörelse den motsatta. En dryg tiondel av väljarkåren (12 procent) bedömde valrörelsen som intensiv i den meningen. Det är i samtliga tre fall de lägsta siffror som uppmätts, även om skillnaderna inte är stora i jämförelse med tidigare val. Sammantaget förmedlar resultaten alltså en bild av en valrörelse som knappast tillhört de mer engagerande ur ett väljarperspektiv.

Vi har också frågat väljarna huruvida valrörelsen gjort dem mer eller mindre positiva till de politiska partierna. I tabell 2.2 redovisas svaren på denna fråga.

För fem av sju partier bedömde väljarna att de blivit mer negativa. Undantagen var kristdemokraterna och vänsterpartiet som stärkte sina aktier under valrörelsen enligt väljarnas bedömning. Även dessa resultat kan sammantaget tolkas som ett missnöje med valrörelsen 1998 och partiernas sätt att driva den.

Frågan är om valdeltagandet 1998 är att betrakta som så lågt att

**Tabell 2.2 Valrörelsens betydelse för sympatin för partierna.
Andel personer som blivit mer positiva respektive mer negativa
till de olika partierna under valrörelsen 1998 (procent och balans-
mått).**

Fråga: "Har Din inställning till partierna förändrats under årets valrörelse?"

parti	mer positiv	varken mer positiv eller negativ	mer negativ	summa procent	balansmått	antal personer
kd	43	40	17	100	+26	800
v	40	40	20	100	+20	806
m	21	52	27	100	-6	795
mp	19	53	28	100	-9	799
c	11	58	31	100	-20	798
fp	11	56	33	100	-22	794
s	15	46	39	100	-24	815

Kommentar: Balansmättet har beräknats som andelen som svarat mer positiva minus andelen mer negativa. Frågan ställdes i en postenkät efter valet, tillsänd personer som intervjuades före valet.

den katastrofstämning som råder i debatten skall betraktas som berättigad. Om ett lågt valdeltagande är resultatet av tillfälligheter kan man kanske bedöma det som mindre oroande. Vi har emellertid pekat på några trender vilka i de flesta fall visar på ökande avstånd mellan partier och väljare. Trots den ökande klyftan mellan väljare och valda har Sverige hittills haft ett relativt högt valdeltagande. Varningssignalerna för ett lägre valdeltagande har vi dock sett länge. Frågan som borde ställas är kanske hur valdeltagandet tidigare under 1990-talet kunde upprätthållas på en så pass hög nivå som det trots allt befunnit sig på. Ur det längre tidsperspektivet är 1998 års låga valdeltagande knappast överraskande och måste tas på allvar.

Tecknen på ett minskat valdeltagande har funnits länge och med tiden förstärkts. Vid valet 1998 slog det igenom.³³ Om inte partiernas attraktionskraft hos väljarna ökar igen och misstroendet mot det svenska partisystemet bryts får vi sannolikt även i framtiden finna oss i att valdeltagande kring 90-procent förblir en utopi. Klarar sedan partierna inte uppgiften att engagera väljarna i intensiva och för väljarna betydelsefulla valrörelser kan valdeltagandet sannolikt nå än lägre siffror. Det är, när vi spårar väljarnas attityder bakåt i tiden, inte nedgången 1998 som är en överraskning utan att nedgångar i valdeltagandet uteblev mellan 1988 och 1994.

UTANFÖR DEMOKRATIN

Men vad fick fördämningen att brista just 1998? En del av en förklaring kan vara att engagerande valrörelser kan kompensera partiernas minskade grepp om väljarna och det ökade misstroendet mot partier och politiker. Av många bedömare, och av väljarna, karaktäriserades valrörelsen 1998 som tam. Ett flertal faktorer gjorde den mindre intressant i väljarnas ögon. Exempelvis var regeringsfrågan i praktiken avgjord innan valdagen och det hävdades från en del håll att det var svårt att urskilja klara skillnader mellan partierna. Kombinationen av allt större avstånd mellan partier och väljare och en ur väljarnas ögon oengagerande valrörelse skulle kunna vara en del av en förklaring till det låga valdeltagandet 1998.

Valdeltagandets sociala baser

Sociala faktorerers betydelse för valdeltagande är förhållandevis väl kartlagda både i internationell och svensk forskning.³⁴ Resultaten är samstämmiga från de flesta västerländska demokratier såtillvida att de vi kan kalla "lågresursgrupper" tenderar att rösta i mindre utsträckning än människor som har det socialt bättre förspänt. I samband med valet 1976 noterades det högsta valdeltagandet i Sverige, vid valen 1988 och 1998 gick valdeltagandet tillbaka. För oss är frågan om hur valdeltagandets sociala bas har sett ut och förändrats under en tid med högt deltagande och under tider där deltagandet är på tillbakagång. Har det sjunkande valdeltagandet 1998 slagit igenom jämnt i samtliga sociala grupperingar eller finns det tydliga skillnader i människors icke-röstande i olika sociala grupper? I tabell 2.3 redovisas valdeltagandet i några sociala grupper vid valen 1976 till 1998.

Innan vi fortsätter måste vi påpeka att en viss försiktighet är påkallad när resultaten skall tolkas. Trots att gruppen icke-röstare ökade 1998 är det förhållandevis få personer vi har lyckats inkludera i våra intervjudata. I hela urvalet ingår 469 icke-röstare. För dessa personer får vi uppgift om vissa bakgrundsdata, som t.ex. ålder och kön, från SCB. Intervjuade icke-röstare för vilka vi frågar om ytterligare bakgrundsdata uppgår till 239 personer. Vid nedbrytning i flera kategorier reduceras antalet icke-röstare snabbt och osäkerheten i termer av statistiska felmarginaller vid tolkningen av resultaten ökar. Antalet förstagsängsväljare 1998 i tabell 2.3 utgörs t.ex. endast av 36 personer. Vi har emellertid ändå valt att nästan uteslutande luta oss mot valundersökningens data. Förutom valdeltagandets geografiska spridning finns det inte annat än intervjudata att tillgå. I vissa fall (t.ex. kvinnor och mäns röstning) finns det undersökningar från SCB som bygger

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

på större urval än vi arbetar med och därför har en mindre statistisk osäkerhet, men ett flertal av de egenskaper vi är intresserade att undersöka finns endast tillgängliga i våra studier. På några punkter jämför vi våra resultat med SCB:s studier, men för att kunna värdera resultaten för olika variabler på ett rättvisande sätt har vi ansett det viktigt att genomgående stödja oss på samma undersökningar. Det är också på sin plats att notera att de samband som gäller bivariat, i våra undersökningar, redovisas som steg på vägen till den multivariata modell som våra analyser skall utmynna i. Den slutliga modell som vi tar fram vore inte möjlig att pröva i de data som t.ex. SCB har för handen.

Tabell 2.3. Valdeltagande bland män och kvinnor, i olika åldersgrupper, bland boende på olika bostadsorter och bland gifta respektive ensamstående 1976–1998 (procent)

	Valår								Differens	
	1976	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998	94/98	76/98
kön										
man	92,3	91,1	90,1	89,3	83,5	85,3	85,9	80,1	-5,8	-12,1
kvinnor	91,4	90,4	92,2	90,4	88,4	88,2	87,8	82,7	-5,1	- 8,7
ålder										
18–22	87,2	83,8	86,3	83,0	77,3	75,7	83,7	71,8	-11,9	-15,4
23–30	89,1	88,7	87,7	84,8	77,6	82,6	83,5	74,9	-8,6	-14,2
31–40	92,1	92,4	94,1	92,1	87,4	85,3	85,8	80,4	-5,4	-11,7
41–50	97,0	91,6	93,8	92,9	88,6	90,1	90,2	80,0	-10,2	-17,0
51–60	92,8	93,9	93,3	92,6	90,1	92,3	89,2	86,6	-2,6	- 6,2
61–70	93,1	92,6	92,6	92,0	90,0	89,7	89,7	90,6	+0,9	- 2,5
71–80	87,6	85,3	87,2	86,8	86,4	85,7	84,6	83,0	-1,6	- 4,6
bostadsort										
glesbygd	94,4	93,9	92,7	88,8	84,6	89,4	87,8	82,0	-5,8	-12,4
mindre tätort	92,3	91,8	93,2	89,9	86,9	87,4	87,6	78,4	-9,2	-13,9
större tätort	92,4	89,7	90,2	90,3	85,8	85,8	86,2	83,2	-3,0	- 9,2
Stockholm, Gbg, Malmö	87,0	90,3	91,4	88,6	87,6	88,3	87,7	85,0	-2,7	- 2,0
civilstånd										
gift/sambo	95,0	93,4	92,8	93,0	90,0	91,1	89,8	86,8	-3,0	- 8,2
ensam: änka/änkling	83,4	83,5	87,5	87,7	93,2	85,0	86,4	83,8	-2,6	+ 0,4
ensam: fränskild/ogift	88,8	89,4	90,7	82,5	75,5	77,0	80,8	72,2	-8,6	-16,6
samtliga	91,8	90,7	91,4	89,9	86,0	86,7	86,8	81,4	-5,4	-10,4

Skillnaden i valdeltagande mellan män och kvinnor är inte stor. I riksdagsvalet 1998 visar valundersökningens data att valdeltagandet bland kvinnor var 82,7 procent och bland män 80,1 procent. Tillbakagången 1994 till 1998 är i det närmaste lika stor bland män som bland kvinnor. Medan männens tillbakagång sedan 1976 är något större än bland kvinnor. Förhållandet att män röstar i mindre utsträckning än kvinnor har varit bestående sedan 1976, men är noterbart i valundersökningarnas data först 1982.³⁵

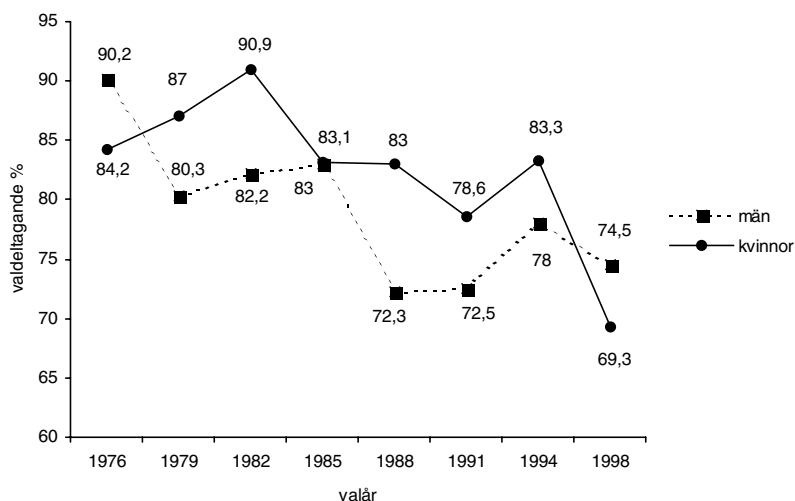
UTANFÖR DEMOKRATIN

Mellan 1976 och 1998 har valdeltagandet gått tillbaka i samtliga åldersgrupper. Minst har nedgången varit i åldrarna över 51 år. Det är också denna åldersgrupp som bäst upprätthåller valdeltagandet mellan de två senaste valen. Valdeltagandet har varit något lägre bland de äldsta väljarna och bland de yngsta väljarna. Mellan 1994 och 1998 sjönk förstagångsväljarnas valdeltagande med 11,9 procentenheter; dvs. mer än dubbelt så mycket som i hela valmanskåren (tillbakagången bland äldre väljare var betydligt mindre). Endast 71,8 procent bland förstagångsväljarna röstade 1998 enligt valundersökningens data. Men med visshet om antalet intervjupersoner som resultaten vilar på ökar misstänksamheten mot stora förändringar från ett val till ett annat. Jämför vi valundersökningens resultat med Statistiska centralbyråns valdeltagandeundersökningar som har ett urval på cirka 36 000 personer 1998 finner vi även där en kraftig tillbakagång bland förstagångsväljarna, men inte lika stor som i valundersökningens data. SCB visar att valdeltagandet bland förstagångsväljare sjönk med 7,7 procentenheter vid valet 1998. Den kraftigare tillbakagången för förstagångsväljarna i valundersökningens data jämfört med SCB:s valdeltagandestudie beror på att andelen röstande förstagångsväljare var något överrepresenterad i valundersökningen 1994 och något underrepresenterad i valundersökningen 1998. (Andelen förstagångsväljare var i SCB:s valdeltagandeundersökningar 87,8 procent 1979, 88,0 procent 1982, 88,5 procent 1985, 75,6 procent 1988, 80,4 procent 1991, 81,7 procent 1994 och 74,0 procent 1998.)³⁶

Jämförs manliga och kvinnliga förstagångsväljare finner vi att betydligt färre kvinnliga förstagångsväljare mobiliserades vid valet 1998 än vid valet 1994, en minskning med hela 14,0 procentenheter. Motsvarande minskning bland männen var 8,7 procentenheter vilket också är högre än nedgången i väljarkåren som helhet. Samma tendens återfinns i SCB:s valdeltagandeundersökning där tillbakagången för de kvinnliga förstagångsväljarna var 12,2 procentenheter, men endast 3,6 procentenheter bland de manliga förstagångsväljarna. Både valundersökningens och SCB:s data för valet 1998 visar att de manliga förstagångsväljarna gått förbi de kvinnliga och röstar i större utsträckning än vad de gör. Vid den kraftiga nedgången i valdeltagandet mellan valet 1985 och valet 1988 var förhållandet det omvända såtillvida att det då var de manliga förstagångsväljarna som stod för den största minskningen i valdeltagande.³⁷

Skillnaderna i valdeltagande mellan invånare i olika typer av bostadsorter är överlag små. Mellan 1976 och 1998 har skillnaderna i valdeltagande mellan olika typer av bostadsorter varierat mellan 1,6

Figur 2.3. Valdeltagande bland manliga och kvinnliga förstagsväljare 1976–1998 (procent)

Differens								
kvinnor – män	-6,0	+6,7	+8,7	+0,1	+10,7	+6,1	+5,3	-5,2

och 6,6 procentenheter. Valundersökningarnas data visar att valdeltagandet i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö endast sjunkit med 2 procentenheter mellan 1976–1998. Detta beror på att valdeltagandet i storstäderna 1976 är underskattat i valundersökningen, 87,0 procent. I SCB:s data finner vi att valdeltagandet 1976 i Stockholms kommun var 90,3 procent, i Göteborgs kommun 90,1 procent och i Malmö 91,5 procent. Data från SCB:s valdeltagandeundersökningar visar också att valdeltagandet i de tre storstäderna sammantaget har legat något lägre än riksgenomsnittet 1976–1994. Betraktar vi enbart nedgången mellan 1994 och 1998 finner vi att väljarnas bostadsort inte förmår förklara nedgången. Det är endast i mindre tätorter som valdeltagandet minskat något mer jämfört med riksgenomsnittet (9,2 procentenheter).

Studerar vi valdeltagandet bland män och kvinnor med olika bostadsorter finner vi i valundersökningens data överraskande resultat. I valen under slutet av 1970-talet var valdeltagandet högre bland storstadsmän än bland storstadskvinnor. Sedan valet 1988 är förhållandet det omvända och förstärkt vid de två senaste valen. Mellan valen 1985 och 1994 har valdeltagandet bland storstadskvinnor ökat från 86,4 procent till 92,0 procent. I valet 1998 låg valdeltagandet kvar över 90 procents nivå (91,9 procent), medan det bland stor-

UTANFÖR DEMOKRATIN

stadmännen gått ned till 78,3 procent. Skillnaden i valdeltagande mellan män och kvinnor har i valundersökningarnas data ökat från 3,4 procentenheter 1988 till 13,6 procentenheter 1998. Här är det åter på sin plats att påminna om det bräckliga statistiska underlaget för våra analyser. Med tanke på de få väljare som har intervjuats i storstäder skall vi ha i åtanke att vad som ser ut som stora skillnader i valdeltagande inte alltid håller sträck. På denna punkt har vi dessvärre inte möjlighet att hitta några säkra jämförelsepunkter i data med större urval.³⁸ Resultaten behöver ytterligare verifiering för att bekräftas. Vi vill emellertid påpeka att de stora skillnaderna som återfinns mellan storstadskvinnor och män 1998 enligt ett gängse statistiskt test (χ^2) är signifikant med hög säkerhet (99,9 procent) och troligtvis inte beror på slumpens skördar.

Civilstånd är en av de sociala faktorer som uppvisar starkast samband med valdeltagande. Giftna eller sammanboende röstar i högre utsträckning än ensamstående. Tillsammans kan man motivera varandra att rösta, det kan vara roligare att gå tillsammans till vallokalen än ensam och det sociala trycket att rösta är kanske större om ens partner röstar, vilket troligen gör att en del tveksamma personer trots allt röstar. Resultaten i tabell 2.3 visar att så även var fallet 1998. Valdeltagandet bland giftna eller sammanboende var 86,8 procent jämfört med 72,2 procent bland ogiftna eller frånskilda. Jämför vi med valdeltagandet 1994 finner vi att nedgången var kraftigare i den senare gruppen (8,6 procentenheter). Sedan 1976 har förändringar i valdeltagande när det gäller civilstånd framförallt skett i gruppen frånskilda eller ogiftna där vi kan notera en minskning på hela 16,6 procentenheter. I gruppen giftna eller sammanboende har minskningen varit 8,2 procentenheter.

Ställer vi det kraftigt minskade valdeltagandet mellan riksdagsvalet 1994–1998 i blickpunkten kan vi dra två slutsatser av resultaten i tabell 2.3. För det första slår tillbakagången igenom bland i stort sett samtliga väljargrupper. Vi finner ett minskat valdeltagande bland män och kvinnor, bland boende i samtliga typer av bostadsorter, bland såväl giftna som ensamstående och i stort sett bland samtliga åldersgrupper. För det andra visar resultaten att det lägre valdeltagandet är mer accentuerat i vissa sociala grupper. Valdeltagandets fall mellan 1994 och 1998 har varit störst bland förstagångsväljare, bland boende i mindre tätorter och bland ogiftna eller frånskilda personer.

De bakgrundsfaktorer vi hittills analyserat har varit kopplade till den näraliggande personliga sfären som t.ex. individens ålder, kön och familjekonstellation. Nästa steg är att söka förklaringar till variationen i valdeltagandet i bakgrundsfaktorer som inbegriper ekono-

misk situation och social status. Vi vet sedan tidigare att denna typ av socioekonomiska egenskaper har betydelse för valdeltagandet. Vår utgångspunkt är dels att undersöka vilken betydelse socioekonomiska faktorer har för att förklara en successiv nedgång i valdeltagandet under lång tid, dels att undersöka i vilken mån de bidrar till att förklara den kraftiga nedgången i valdeltagandet mellan 1994 och 1998.³⁹

När valdeltagandet sjunker är det mest önskvärda att förändringen sker jämnt fördelad inom olika socioekonomiska grupperingar. En sned fördelning, m.a.o. om stora sociala skillnader i valdeltagande uppstår, innebär att vissa sociala grupperingar ställer sig utanför demokratin. Är en sådan sned fördelning dessutom systematisk kan konsekvenserna bli allvarliga. Överläts demokratin till samhällets resursstarka medborgare kan det medföra ökad polarisering och svårlösta konflikter. Inom demokratisk teori framställs ofta social representativitet, inte endast åsiktsrepresentativitet, som ett viktigt kriterium för att riksdagens roll som representant för folket skall fungera. Om t.ex. andelen kvinnor i parlamenten är lägre än i befolkningen kan vi misstänka att den faktiskt förda politiken tar sig andra banor än den annars skulle göra.⁴⁰ Om de väljare som faktiskt går och röstar är snedrekryterade ur ett socialt perspektiv, underrepresenteras erfarenheter från vissa sfärer av samhället på valdagen. Ju fler grupper av väljare som ställer sig utanför den demokratiska valprocessen och ju skevare fördelning vad gäller sociala egenskaper och politiska erfarenheter är mellan de som deltar och de som ställer sig utanför, desto större problem för den sociala representativiteten. I tabell 2.4 redovisas valdeltagandet bland olika socioekonomiska grupper i samhället.

Svensk arbetarklass har historiskt sett röstat i mindre utsträckning än väljare från medelklassen. Går vi tillbaka till 1976 då Sverige satte rekord i valdeltagande visar resultaten i figur 2.4 att övervikten i röstande för medelklassen var 4,6 procentenheter (94,2–89,6). Vid tillbakagången i valdeltagandet 1988 var skillnaden så stor som 9,6 procentenheter. För att finna motsvarande siffror får vi gå tillbaka till 1920-talet då skillnaden i valdeltagande mellan arbetarklass och medelklass var 7–9 procentenheter.⁴¹ Skillnaden vid det senaste valet 1998 innebar historiskt intressanta siffror. Valdeltagandet för medelklassen blev 87,6 procent och för arbetarklassen 75,5 procent. Det innebär en övervikt för medelklassen på 12,1 procentenheter, vilket är en nivåskillnad som vi tidigare inte noterat i Sverige.⁴²

Fingranskas väljarnas yrkesgrupp visar resultaten i tabell 2.4 att

UTANFÖR DEMOKRATIN

Tabell 2.4 Valdeltagande bland väljare i olika socioekonomiska grupper i Sverige 1976–1998 (procent)

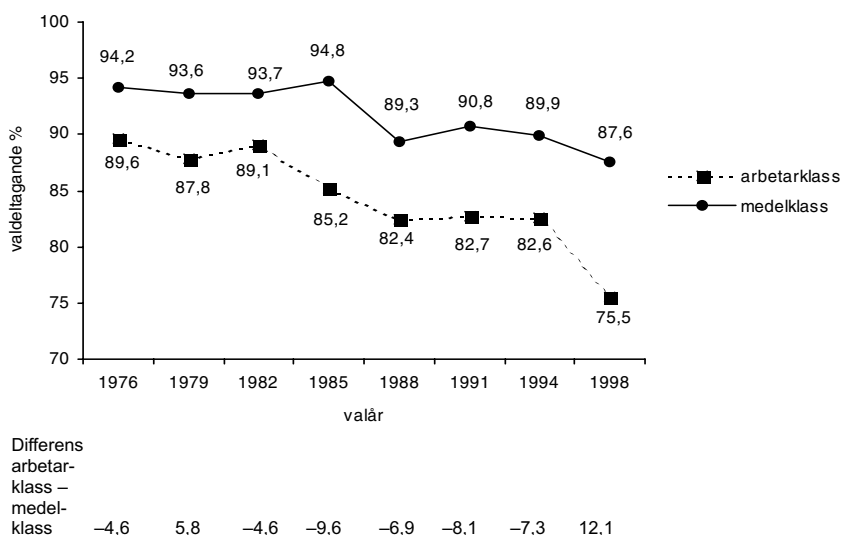
	valår								Differens	
	1976	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998	94/98	76/98
yrke										
arbetare	91,5	87,7	89,8	84,7	80,1	82,6	83,1	73,9	-9,2	-17,6
industriarbetare	88,0	88,0	88,6	85,6	83,8	82,8	82,2	76,7	-5,5	-11,3
tjänsteman, lägre	90,0	90,1	91,6	93,4	88,0	91,5	84,4	83,0	-1,4	-7,0
tjänsteman, mellan	94,4	95,1	96,4	95,8	90,4	92,1	91,6	88,2	-3,4	-6,2
tjänsteman, hög	97,7	93,4	94,2	97,2	91,4	92,6	91,9	90,7	-1,2	-7,0
företagare	92,8	93,3	92,7	92,3	83,8	83,4	86,0	84,5	-1,5	-8,3
jordbrukare	95,1	92,0	89,9	89,2	91,8	87,0	91,4	88,6	-2,8	-6,5
studerande	90,9	93,2	90,2	86,0	85,8	86,1	90,6	79,8	-10,8	-11,1
klass										
arbetarklass	89,6	87,8	89,1	85,2	82,4	82,7	82,6	75,5	-7,1	-14,1
medelklass	94,2	93,6	93,7	94,8	89,3	90,8	89,9	87,6	-2,3	-6,6
arbete										
förfärdsvärdar				90,1	86,5	88,2	87,7	84,2	-3,5	-5,6
arbetslös/i åtgärder				77,8	58,0	69,2	78,9	60,3	-18,6	-17,5
privat/offentlig tjänst										
statlig	93,0	91,8	94,7	89,3	88,7	90,1	88,9	88,1	-0,8	-3,7
kommunal		93,7	94,0	91,1	91,2	88,4	88,6	84,4	-4,2	-9,3
privat	91,0	93,0	90,3	89,6	84,2	86,4	86,0	81,1	-5,5	-11,9
inkomst										
mycket låg			90,8	84,5	76,8	80,0	82,2	68,9	-13,3	-16,0
ganska låg			87,9	87,0	83,0	81,0	81,5	77,4	-4,1	-8,1
varken hög eller låg			91,0	89,6	86,8	86,9	86,2	81,5	-4,7	-11,4
ganska hög			94,5	92,8	89,4	93,6	92,8	86,3	-6,5	-11,3
mycket hög			94,8	96,0	91,0	90,8	92,9	92,1	-0,8	-5,0
utbildning										
låg			89,1	87,1	85,6	84,6	84,2	79,9	-4,1	-9,2
medel			93,4	90,1	84,2	87,2	86,6	79,9	-6,7	-13,5
hög			96,1	96,3	91,5	91,9	92,4	88,4	-4,0	-7,7
Samtliga	91,8	90,7	91,4	89,9	86,0	86,7	86,8	81,4	-5,4	-10,4

Kommentar: I medelklass ingår tjänstemän och företagare. Jordbrukare och studerande ingår ej i klassbasen. I gruppen arbetslösa ingår även personer verksamma i olika åtgärds- eller studieprogram. Inkomstvariabeln har vid varje mätillfälle konstruerats så att fördelningen är 10, 20, 40, 20, 10 procent från de med mycket låg till de med mycket hög inkomst. Bland lågutbildade ingår personer med obligatorisk utbildning och yrkesskola. Som medelutbildade har personer med gymnasial utbildning definierats och till högutbildade har de med högskole- eller universitetsutbildning förts. I de fall värden saknas är orsaken att data inte är helt jämförbara. Differensen i kolumnen längst till höger avser då startpunkten för dataserien och data från 1998 års valundersökning.

det är i gruppen övriga arbetare som valdeltagandet gått tillbaka mest mellan 1994 och 1998, minus 9,2 procentenheter och minus hela 17,6 procentenheter sedan 1976. Bland industriarbetare har valdeltagandet inte minskat i lika hög grad, men i jämförelse med tjänstemannagrupperna är nedgången större. Under hela perioden har valdeltagandet bland industriarbetare gått tillbaka med 11,3 procentenheter och

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

Figur 2.4. Valdeltagande i arbetar- och medelklass 1976–1998 (procent)

mellan 1994 och 1998 med 5,5 procentenheter. Vi finner även skillnader i valdeltagande mellan olika tjänstemannagrupper. Skillnaden mellan högre tjänstemän och lägre tjänstemän var vid de två senaste valen 7,7 respektive 7,5 procentenheter, vilket är betydligt högre än under valen 1979–1991 då skillnaden varierade mellan 1,1 och 3,8 procentenheter.

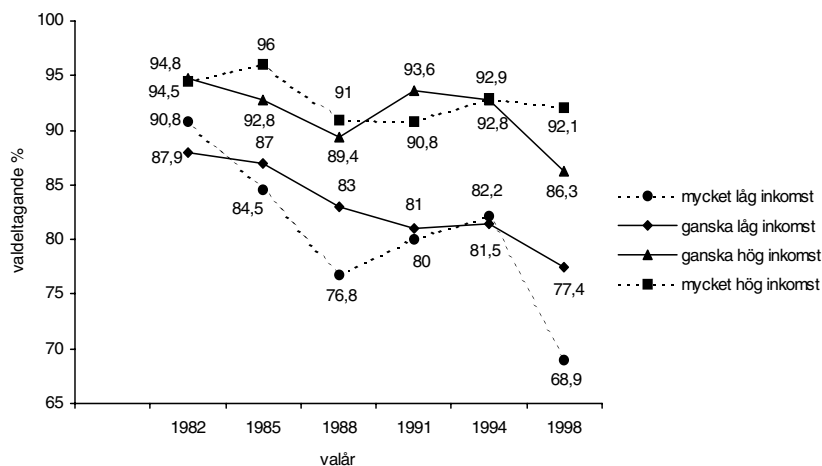
Sverige har under senare år haft en hög arbetslöshet och en högre andel långtidsarbetslösa än tidigare. I datamaterialet har arbetslösa sammanförts med personer som antingen är sysselsatta i någon form av åtgärdsprogram eller genomgår olika typer av arbetsmarknadsutbildning. Resultaten i tabell 2.4 visar att valdeltagandet är klart lägre bland arbetslösa än bland förvärvsarbetande vid samtliga mättillfällen. Men andelen röstande bland arbetslösa har varierat kraftigt under åren. Detta behöver ingalunda vara en korrekt iakttagelse. Våra resultat kan variera p.g.a. att vi inkluderat så få arbetslösa i våra intervjuer och därför p.g.a. slumpen erhållit en större varians i valdeltagandet bland arbetslösa. Riktas blickarna mot 1998 års låga valdeltagande finner vi att det gick tillbaka något mindre än i riksgenomsnittet bland förvärvsarbetande, minus 3,5 procentenheter. Bland arbetslösa finner vi emellertid en extra kraftig tillbakagång, minus 18,6 procentenheter. Valdeltagandet bland arbetslösa var 1998 endast 60,3 procent. Två av fem arbetslösa ställde sig alltså, enligt valundersökningens data, utanför den demokratiska beslutsprocessen 1998.

UTANFÖR DEMOKRATIN

Tidigare forskning om svenskt valdeltagande har visat att anställda i privat sektor brukar ha ett något lägre valdeltagande jämfört med väljare anställda i offentlig sektor. Tidigare kunskap står sig även 1998. Data från senare val visar att valdeltagandet är lägre bland privat anställda än bland offentligt anställda.⁴³ Resultaten i tabell 2.5 visar också att de stora nedgångarna i valdeltagande 1988 respektive 1998 framförallt slår igenom bland privat anställda. Det är också då skillnaden i valdeltagande jämfört med de offentligt anställda grupperna är som störst. Gapet i valdeltagande mellan statligt anställda och privat anställda var 1998 så stort som 7,0 procentenheter. Motsvarande siffra 1994 var 3,9 procentenheter. Skillnaden i valdeltagande mellan anställda i statlig och anställda i kommunal/landstingskommunal tjänst har varit små. Den största skillnaden återfinns 1998 med 3,7 procentenheter. Vid valet 1994 var skillnaden så liten som 0,3 procentenheter.

Valdeltagandet bland höginkomsttagare är högre än bland låginkomsttagare. Så har varit fallet under hela undersökningsperioden. Jämför vi valdeltagandet bland människor med mycket höga inkom-

Figur 2.5. Valdeltagande bland låg- och höginkomsttagare 1982–1998 (procent)

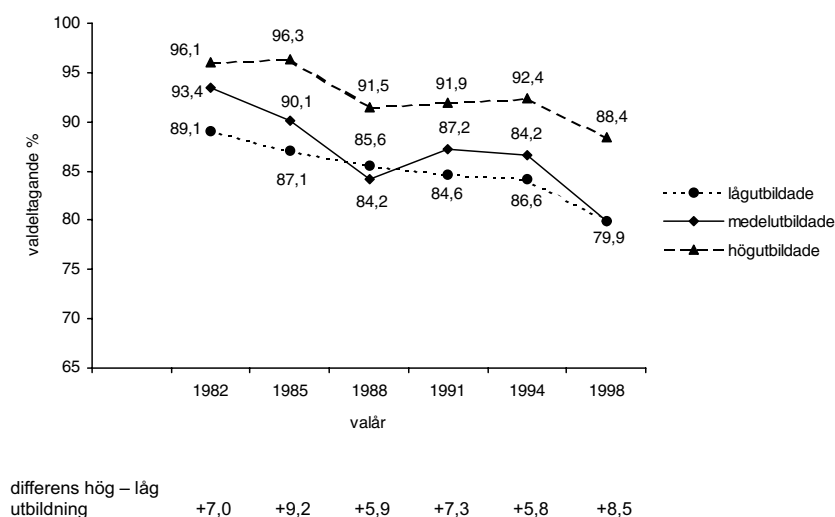
Differens mycket hög – mycket låg inkomst	1982	1985	1988	1991	1994	1998
	+6,6	+11,5	+14,2	+13,6	+10,7	+23,2

Kommentar: Inkomstuppgifterna för 1976 och 1979 års undersökningar är inte fullt jämförbara med undersökningarna från och med 1982 och ingår därför inte i analysen. För definition av inkomstkategorierna, se kommentar till tabell 2.4.

ster med de som har mycket låga inkomster visar resultaten i figur 2.6 att skillnaderna var förhållandevis små i början av 1980-talet, endast 6,6 procentenheter. I samband med det låga valdeltagandet 1988 ökade klyftan i valdeltagandet till 14,2 procentenheter. Det lägre valdeltagandet 1998 jämfört med 1994 innebar att skillnaden i valdeltagande mellan de lägst betalda medborgarna och de med högst inkomster ökat till hela 23,2 procentenheter. Tillbakagången i valdeltagande 1998 var starkast i gruppen med de allra lägsta inkomsterna, där det gick tillbaka från 82,2 procent till 68,9 procent. Men valdeltagandet gick även tillbaka i andra inkomstgrupper, även i gruppen med ganska hög inkomst, om än inte lika kraftigt. Det var endast bland de med allra högst inkomster som valdeltagandet bibehöll nivån från 1994 års val. Tillbakagången i valdeltagande 1998 bland människor med mycket höga inkomster var 0,8 procentenheter. Vår definition av de med allra lägsta respektive allra högsta inkomsterna omfattar cirka 20 procent av urvalen.

Högre utbildade väljare tenderar att rösta i något högre utsträckning än väljare med endast obligatorisk eller gymnasial utbildning. Det är ett förhållande som gällt sedan 1982 och sambandet ser likadant ut 1998 både vad gäller riktning och styrka. Resultaten i figur 2.6 visar att vid valet 1982 röstade 89,1 procent bland lågutbildade väljare, en siffra som vid 1998 års val motsvarades av 79,9 procent (minus 9,2 procentenheter). Motsvarande siffror för högutbildade

Figur 2.6. Valdeltagande bland låg-, medel och högutbildade väljare 1976–1998 (procent)

UTANFÖR DEMOKRATIN

var 96,1 procent 1982 och 88,4 procent 1998, en minskning med 7,7 procentenheter. Valdeltagande bland lågutbildade gick mellan 1994 och 1998 tillbaka med 4,3 procentenheter och bland högutbildade med 4,0 procentenheter. När det gäller utbildning var således nedgången i valdeltagande så gott som lika stor bland högutbildade som bland lågutbildade väljare. Skillnaderna mellan hög- och lågutbildade ökar inte under perioden som helhet och enbart med knappt 3 procentenheter mellan 1994 och 1998. Utbildning bidrar alltså inte till att förklara det ökande icke-röstandet 1998.

Vi har tydligt kunnat konstatera att nivån på valdeltagandet varierar mellan olika sociala skikt i landet. Och de gamla sanningarna består. Medborgare som är socialt sett starka röstar i högre grad än vad andra gör. När det gäller valdeltagandet 1998 kan vi dock notera två smärre nyheter. För det första har valdeltagandet sjunkit i, så gott som, samtliga sociala skikt. Det är inte bara socialt svaga människor som har stannat hemma på valdagen; minskningen i valdeltagande återfinns också bland t.ex. välutbildade väljare. För det andra har sambanden mellan social position och valdeltagande förstärkts mellan valen 1994 och 1998. Även om valdeltagandet har minskat i socialt sett starka väljargrupper har det minskat ännu mer i socialt sett svagare grupper. Valdeltagande kan numera betraktas som en klassfråga; arbetarklassen röstar i lägre grad än vad medelklassen gör. Skillnaderna mellan arbetarklassens och medelklassens valdeltagande är större vid valet 1998 än vad den någonsin varit.

I de hittills presenterade analyserna har vi behandlat effekten av en oberoende variabel (t.ex. kön) på valdeltagandet (beroende variabel) separat. Men ett sådant enkelt analysförfarande kanske inte rymmer hela sanningen. Vi har t.ex. konstaterat att arbetarklass och låginkomsttagare röstar i lägre grad än vad andra grupper gör. En del av den bivariata effekt vi finner av klasstillhörighet på valdeltagande kan emellertid vara en återspeglning av den lägre röstbenägenheten bland låginkomsttagare snarare än att man tillhör arbetarklassen. För att kunna isolera effekten av en speciell variabel måste vi genomföra s.k. multivariata analyser där vi tar hänsyn till effekten av flera oberoende variabler på den beroende i en samlad modell. På så sätt kan vi räkna fram effekten av en specifik variabel på den beroende variabeln under kontroll för övriga faktorer som inkluderats i analysen. Eftersom flera av de sociala faktorer som analyserats i detta avsnitt till dels verkligen överlappar varandra är det på sin plats att föra analysen vidare till en sådan multivariat modell.

Det skulle dock vara allt för våghalsigt att inkludera samtliga variabler som prövats ovan i denna modell. Då skulle vi också få problem

att särskilja effekten av en specifik variabel, p.g.a. den överlappning vi talat om när det gäller sociala egenskaper. Mer tekniskt uttryckt skulle vi ha problem med multikollinearitet.⁴⁴ Därför har vi valt att analysera en ganska enkel modell som innehåller fyra sociala faktorer; huruvida man är arbetslös eller inte, arbetarklass, civilstånd och utbildningsnivå. Fyra faktorer som vi tror, och redan påvisat, påverkar valdeltagandet. De faktorer som exkluderats från de fortsatta analyserna har utgått av två skäl. Antingen är det ganska oklart om de har en tydlig linjär effekt på valdeltagandet (t.ex. ålder) eller så överlappar de något fenomen som ingår i modellen allt för mycket (t.ex. har arbetslösa normalt sett en låg inkomst). Vi är ute efter att fånga två extremgrupper: *Den socialt starke* som vi operationaliserat som att vara välutbildad, ha en sysselsättning, tillhöra medelklassen och vara gift eller sammanboende och *den socialt svage* har vi definierat som att ha låg utbildning, vara arbetslös, tillhöra arbetarklassen och vara ensamstående.

De multivariata analyserna av våra data sker med hjälp av s.k. logistisk regressionsanalys. Vår beroende variabel är ett fenomen som antingen kan hända (man röstar) eller inte hända (man röstar inte). Sådana dikotoma fenomen modelleras lämpligen med att försöka skatta sannolikheten för att en given individ kan tänkas utföra handlingen i fråga.⁴⁵ Vi kommer att ange effektmått för respektive variabel i vår modell och sedan beräkna sannolikheten att respektive extremgrupp, den socialt starke eller socialt svage skulle avgivit en röst vid tre tillfällen.

Vi har valt ut tre tidpunkter för analys. Det förändrade valdeltagandet mellan 1994 och 1998 står fortfarande i centrum för vårt intresse. Därför ingår självklart dessa tidpunkter i analyserna. Vi har dessutom valt ut 1985 som jämförelsepunkt eftersom det valet hölls före det att valdeltagandet började sjunka 1988. I tabell 2.5 redovisas resultaten av tre multivariata logistiska regressionsanalyser med fyra sociala faktorer som oberoende variabler och valdeltagande som beroende 1985, 1994 och 1998.

I 1985 års undersökning går det inte att särskilja effekten av att vara arbetslös jämfört med övriga variabler. Vi har få arbetslösa inkluderade i denna studie och kan inte med säkerhet skilja ut dem från andra sociala grupper med låg status (s.k. multikollinearitet). Men 1998, när arbetslösheten är högre, finns en signifikant effekt av att vara arbetslös. Arbetslösa röstar i lägre grad än vad andra grupper gör även under kontroll för andra sociala faktorer. Utbildning har effekt på röstbenägenheten samtliga undersökta år. Även klasstillhörighet

UTANFÖR DEMOKRATIN

Tabell 2.5. Valdeltagande i Sverige förklaras av sociala faktorer. Logistisk regression av 1985, 1994 och 1998 års valundersökningar

variabel	1985		1994		1998	
	Effekt	Standardfel	Effekt	Standardfel	Effekt	Standardfel
civilstånd	1,0965*	0,2092	0,7156*	0,1634	0,8831*	0,1516
klass	0,5958*	0,2267	0,4320*	0,1648	0,5134*	0,6100
arbetslöshet	-----	-----	-0,0488	0,0944	0,9259*	0,2168
utbildning	0,9999*	0,3469	0,7295*	0,2399	0,5360*	0,2198
konstant	1,5878*	0,1828	1,5401	0,1689	0,1845	0,2292
χ^2		89,1		44,2		86,2
antal svars- personer	2 576		2 482		3 057	

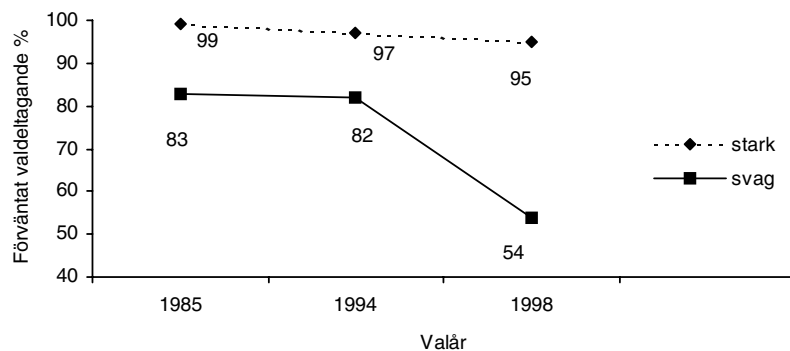
Kommentar: De logistiska regressionerna är inte viktade mot valdeltagandet utan bygger på data från individer som behandlas likvärdigt. Effekter som markerats med * indikerar att respektive effekt är statistiskt signifikant skild från noll på minst 0,05-nivån. Samtliga variabler har kodats med värden som går från noll (socialt svag grupp; t.ex. ensamstående) till ett (socialt stark grupp; t.ex. gift/sammanboende). Övriga tillämpliga skalsteg har siffervärden däremellan, eftersom samtliga variabler i analyserna har presenterats tidigare i kapitlet framgår skalsteg i respektive tillämplig tabell eller figur.----- markerar att effekten för denna variabel är omöjlig att beräkna detta år p.g.a. massiv multikollinearitet.

och civilstånd har individuella effekter som inte bara är återspeglings av andra fenomen samtliga undersökta år.

Betydelsen av de utvalda faktorerna kvarstår alltså även i analyser som tar hänsyn till dem i en multivariat modell. Än intressantare att fundera kring är därför den samlade betydelsen av att vara socialt svag respektive stark. Med hjälp av den logistiska regressionsanalysen kan vi räkna fram det förväntade valdeltagandet i de två extremgrupper som vi definierade ovan.⁴⁶ I figur 2.7 redovisas det förväntade valdeltagandet i den socialt starkaste respektive svagaste gruppen av väljarkåren 1985, 1994 och 1998.

Det förväntade valdeltagandet är, naturligt nog, lägre i den svaga gruppen av väljare. Men 1985 och 1994 var skillnaden till den starka gruppen inte särskilt stor. År 1985 förväntades 99 procent av de socialt starka väljarna rösta, medan motsvarande siffra för de svaga var 83 procent. Båda siffrorna hade minskat med en respektive två procentenheter till valet 1994. I denna analys framstår tillbakagången i valdeltagandet 1998 tydligare än i tidigare analyser. Det är de socialt resurssvaga som stannat hemma. Enbart varannan röstberättigad i den (extremt) socialt sett svaga gruppen förväntas då ha röstat. Medan minskningen i den (extremt) socialt sett starka gruppen är mycket liten. Det är alltså så att det är de socialt resurssvaga grup-

Figur 2.7. Förväntat valdeltagande bland socialt svaga respektive starka väljare 1985, 1994 och 1998 (procent)

differens stark minus svag	1985	1994	1998
	+16	+15	+41

Kommentar: De förväntade värdena på valdeltagandet är beräknat med utgångspunkt i de logistiska regressioner som presenterades i tabell 2.5. Starka väljare är väljare som har värde ett på samtliga oberoende variabler, dvs. de är socialt starka, medan svaga väljare är de som har värde noll på samtliga oberoende variabler, dvs. de är socialt svaga (se även texten).

perna i samhället som främst valt att ställa sig utanför den demokratiska processen 1998. Detta resultat, som inte framstår lika tydligt i de bivariata analyserna ovan, är naturligtvis ett allvarligt bekymmer för det svenska demokratiska systemet.

Frågan är om deltagande i svenska val håller på väg att bli en klassfråga. I vårt material finns förhållande som indikerar en utveckling i dylik riktning. Skillnaden i valdeltagande mellan vissa socioekonomiska grupper ökar. Resultaten för 1998 års val visar att skillnaden i valdeltagande mellan arbetarklass och medelklass samt mellan låginkomsttagare och höginkomsttagare är de största vi någonsin uppmätt. Frågan är om vi är på väg mot ett tvåtredjedelssamhälle vad gäller politiskt deltagande, där en stor del av befolkningen väljer att ställa sig utanför den demokratiska processen? Eller är det, ännu värre, så att en grupp av väljare har – eller uppfattar sig ha – skuffats ut från den demokratiska spelplanen?

Valdeltagandets politiska rötter

Att inte rösta behöver inte vara ett tecken på ett socialt utanförskap. Det kan vara fråga om ett medvetet val efter överväganden utifrån

UTANFÖR DEMOKRATIN

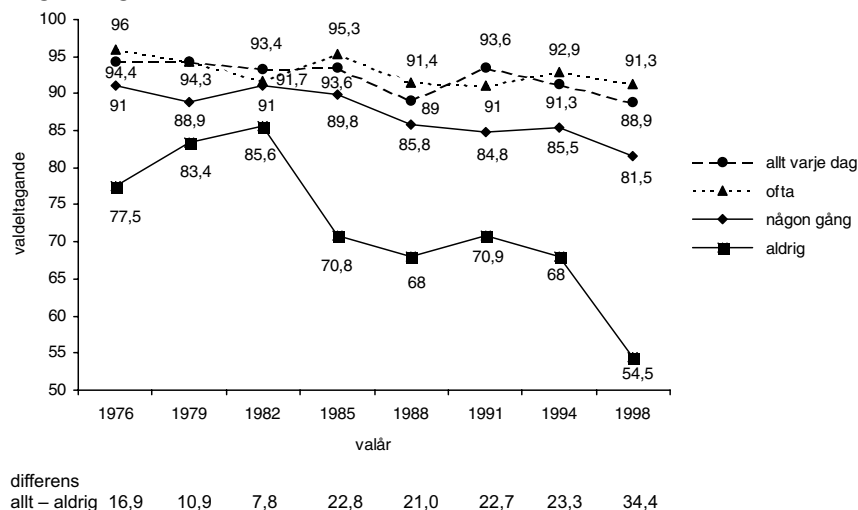
t.ex. intresse för politiken eller förtroende för politiker eller partisystem. Uppfattar man t.ex. inte några större skillnader mellan partierna som ställer upp i riksdagsvalen kan det förefalla meningslöst att rösta på något av dem. Utan intresse för politiken eller förtroende för politiker är det inte heller mödan värt att informera sig om de politiska alternativen. Därför är det inte förvånande att politiska faktorer också har en stark förklaringskraft när det gäller att förstå människors beslut att rösta eller inte. Sambanden för sådana politiska faktorer är normalt sett statistiskt starkare än för de sociala faktorer vi hittills analyserat.⁴⁷ Det låga valdeltagandet 1998 kan ha vuxit fram ur politiska faktorer, vilka i sin tur, eventuellt kan föras tillbaka till de ökande sociala klyftor i valdeltagandet som vi redan konstaterat. Tankegången är enkel. Människor i utsatta sociala situationer tenderar att vara politiskt engagerade i lägre grad än andra. Något har gjort att detta lägre engagemang i valet 1998 omsattes i icke-röstande i högre grad än tidigare. Innan vi kan analysera tankegången i sin helhet är det dock på sin plats att följa de politiska faktorernas påverkan på valdeltagandet mellan 1976 och 1998 på motsvarande sätt som för de sociala faktorerna. Kan vi notera en större minskning i valdeltagandet bland oengagerade väljargrupper eller återfinns det minskade valdeltagandet även bland engagerade väljare? Efter det att denna typ av faktorer behandlats skall vi återkomma till en mer fullständig modell för att analysera valdeltagandet där samspelet mellan sociala och politiska faktorer behandlas. Vi startar med att i figur 2.8 analysera sambandet mellan väljarnas exponering för politiska nyheter i massmedia och valdeltagandet. Även när det gäller politiska faktorer lider vissa av våra analyser av bristen att en del av de grupper som analyseras baseras på ytterligt få intervjupersoner. Det gäller främst ytterpunkterna på några av våra skalor (t.ex. de som aldrig läser något om politik i dagstidningar).

Väljarnas exponering för politiska nyheter är kopplad till benägenheten att rösta. Skillnaden mellan de mest och minst medieexponerade väljarna har ökat påtagligt i samband med valet 1998. Därmed har sambandet mellan denna variabel och valdeltagandet blivit starkare än de vi ser för samtliga de sociala faktorer vi analyserat i föregående avsnitt. Bland människor som har för vana att ofta eller alltid läsa om politik i tidningar är valdeltagandet högt under hela den undersökta perioden, omkring 90 procent eller däröver. Bland röstberättigade medborgare som i mindre utsträckning tar del av det politiska materialet i massmedierna är valdeltagandet lägre. Skillnaderna i valdeltagande har varit särskilt stora i den grupp av medborgare som aldrig läser om politik i tidningarna jämfört med övriga. I samband

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

Figur 2.8. Valdeltagande och medieexponering 1976–1998 (procent)

Fråga: "Hur mycket brukar Du läsa av nyheter och artiklar om politik i dagstidningarna?"

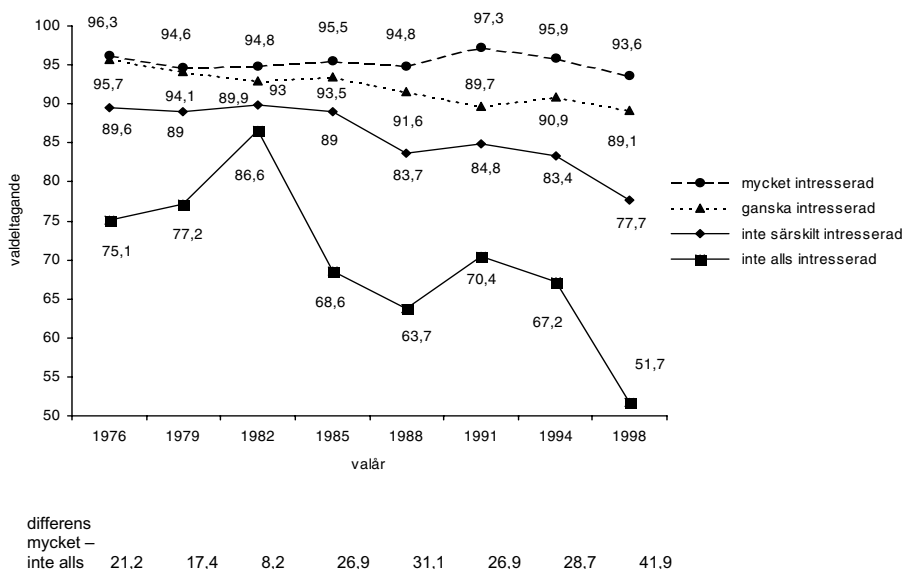
med 1998 års val stannade nästan varannan väljare i denna grupp hemma. Till valurnorna gick endast 54,5 procent av dem. Jämför vi med de som har för vana att alltid läsa det som finns i tidningarna av politik var skillnaden i valdeltagande 1998 hela 34,4 procentenheter. Det är den största skillnaden mellan dessa grupper som uppmäts sedan undersökningsperiodens början 1976 och den beror på en kraftig tillbakagång i valdeltagande bland de som inte läser om politik i tidningarna. Sedan valet 1976 har tillbakagången varit 23,0 procentenheter och bara mellan valen 1994 och 1998 gick valdeltagandet ned med 13,5 procentenheter i denna grupp. Bakom människors medieexponering för politiska frågor ligger naturligtvis till en del intresse för politik i allmänhet. I figur 2.9 redovisas valdeltagande bland röstberättigade med olika grad av subjektivt politiskt intresse.

Kurvorna när det gäller valdeltagande bland människor med olika grad av politiskt intresse är påfallande väl överensstämmande med motsvarande kurvor för medieexponering. Men sambanden som vi noterar är ännu starkare. Ser vi först till politiskt intresserade medborgare finner vi för hela perioden 1976 till 1998 en nedgång i valdeltagande med 2,7 procentenheter i gruppen mycket intresserade och 6,6 procentenheter bland de ganska intresserade. Bland mycket politiskt intresserade var valdeltagandet som högst 1991. Det var då 97,3 procent. I samband med 1998 års val har motsvarande siffra sjunkit

UTANFÖR DEMOKRATIN

Figur 2.9. Valdeltagande och politiskt intresse 1976–1998 (procent)

Fråga: "Hur pass intresserad är Du i allmänhet av politik?"

tillbaka till 93,6 procent, alltså en minskning med 3,7 procentenheter. Bland de ganska intresserade medborgarna har valdeltagandet under 1990-talet sjunkit med 0,6 procentenheter. Kraftigare är tillbakagångarna bland de politiskt ointresserade och särskilt bland gruppen som säger sig inte alls vara intresserade av politik. Under hela perioden har valdeltagandet sjunkit med 11,9 procentenheter bland inte särskilt politiskt intresserade och med 23,4 procentenheter bland inte alls intresserade av politik. Mellan valen 1994 och 1998 har valdeltagandet sjunkit drastiskt bland de som inte alls är intresserade av politik, från 67,2 procent till 51,7 procent. Sambandet mellan politiskt intresse och valdeltagande var som svagast vid valet 1982. Det berodde framförallt på att löntagarfondsvalet 1982 mobiliserade medborgare att rösta som inte var politiskt intresserade. Skillnaden i valdeltagande mellan mycket intresserade och inte alls intresserade var då endast 8,2 procentenheter 1982. Därefter ökade åter skillnaderna och i samband med tillbakagången i valdeltagandet 1988 var skillnaden mellan dessa grupper av väljare hela 31,1 procentenheter. Men i samband med 1998 års val är skillnaderna i valdeltagande mellan mycket politiskt intresserade och inte alls intresserade än större, 41,9 procentenheter. Vi kan också konstatera att gruppen inte särskilt intresserade medborgare i och med 1998 års val för första gången sedan 1976 är nere i ett

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

valdeltagande under 80 procent (77,7 procent). Valet 1998 innebar också att skillnaden i valdeltagande mellan inte särskilt intresserade ökade både till mycket intresserade och till ganska intresserade. Politiskt intresse förklarar i statistisk mening mer än någonsin i valet 1998 när det gäller frågan huruvida människor röstar eller inte. Väljare med ett svagt politiskt intresse stannade i 1998 års val hemma i betydligt större utsträckning än de politiskt intresserade väljarna.

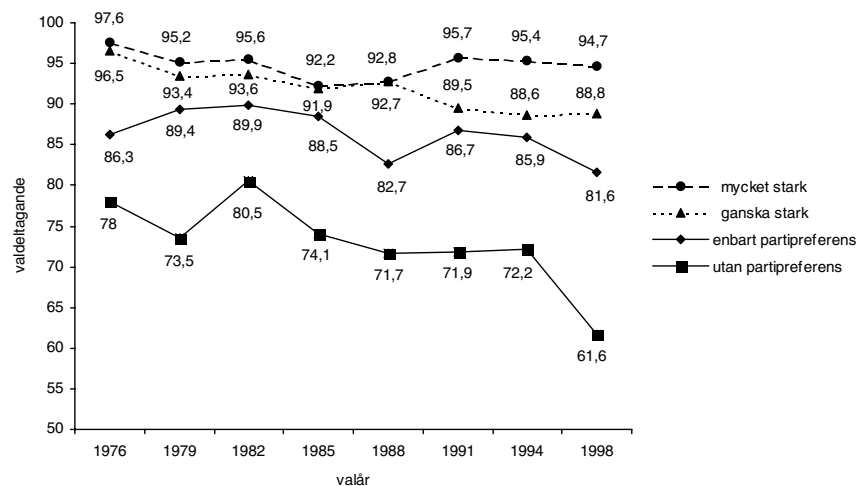
Både mediaexponering och politiskt intresse är närliggande faktorer i den politiska kunskapsbildningen. Även människors politiska kunskaper samvarierar med graden av valdeltagande, människor med hög politisk kunskap tenderar att rösta i högre utsträckning än människor med låg politisk kunskap. Vi har konstruerat ett index gällande ett antal frågor som mäter väljarnas kunskap om olika sakförhållanden i samhälle och politik och har sedan kodat antal rätt svar. I samband med valet 1994 var valdeltagandet i grupper med hög politisk kunskap 95,4 procent att jämföra med 74,9 procent bland röstberättigade med låg politisk kunskap. Valet 1998 innebar en tillbakagång i valdeltagande bland väljare med låg politisk kunskap. I denna grupp av väljare röstade endast 53,7 procent 1998. Kunskapssiffrorna indikerar ett motsvarande resultat som vi noterat för medieexponering och politiskt intresse. Den som inte tar till sig politisk information, är intresserad eller kunnig i politiska frågor röstar i lägre grad än andra väljare, och sambanden mellan sådana politiska faktorer och valdeltagande är starkare 1998 än vad de varit tidigare.

Politiskt intresse är ett sammanfattande mått på hur väljarna ser på politiken. Är vi istället intresserade av att undersöka väljarnas koppling till partierna och hur den inverkar på valdeltagandet är graden av partiidentifikation ett bättre mått. I figur 2.10 redovisas valdeltagandet i grupper med olika grad av partiidentifikation, dvs. hur nära knuten man som väljare känner sig till ett visst parti. Partiidentifikation mäts som väljarnas känsla av anhängarskap med något politiskt parti. En väljare som betraktar ett visst parti som "sitt" parti har större anledning att gå och rösta på valdagen än en väljare utan en sådan känsla.

Resultaten i figuren 2.10 visar att röstberättigade medborgare med enbart partipreferens eller utan partipreferens röstar i mindre utsträckning än personer som identifierar sig med ett parti. Det är ett samband som gällt vid samtliga val sedan 1976, men återigen noterar vi att det aldrig varit så starkt som det är 1998. Tillbakagången i valdeltagandet 1998 märks framförallt i och med att personer utan partipreferens röstade i betydligt mindre utsträckning än 1994. I denna grupp sjönk valdeltagandet från 72,2 procent 1994 till 61,6 procent

UTANFÖR DEMOKRATIN

Figur 2.10. Valdeltagande och grad av partiidentifikation 1976–1998 (procent)

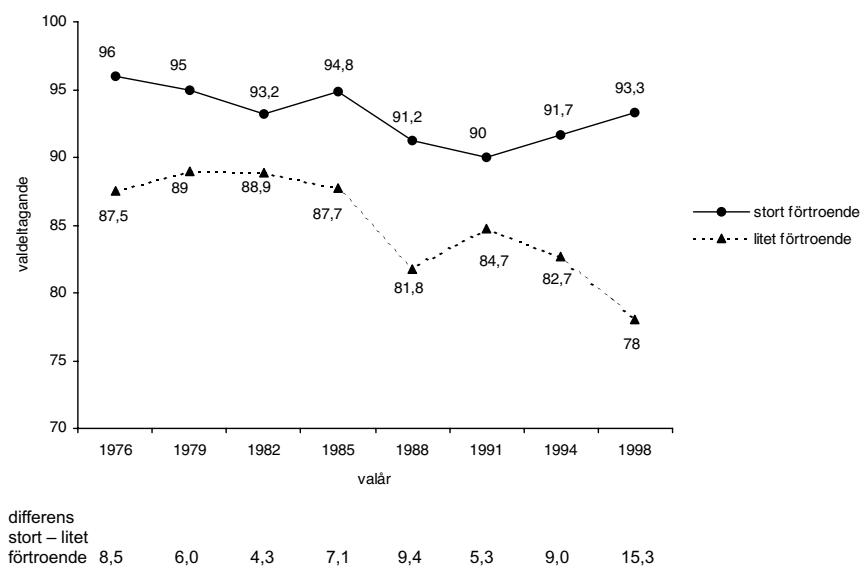
differens
mycket stark
– ingen +19,6 +21,7 +15,1 +18,1 +21,0 +23,8 +23,2 +33,1

1998. Även bland personer med enbart partipreferens minskade valdeltagandet, från 85,9 procent 1994 till 81,6 procent 1998. Däremot var förändringarna små bland mycket och ganska starkt partiidentifierade medborgare.

I figur 2.11 visar vi även att politiskt misstroende är kopplat till valdeltagande och vilka förändringar som skett i detta avseende sedan 1976. Kurvorna i figur 2.11 bygger på en sammanvägning av två frågor formulerade som påstående vilka intervjupersonerna fått ta ställning till. De båda frågorna har slagits samman till ett index som sedan fördelats i tre kategorier, en som utgör svarspersoner med stort förtroende för politiker, en där förtroendet varken är stort eller litet och en där förtroendet är litet. De båda frågorna var fyrställiga med svarsalternativen instämmer helt, instämmer i stort sett, i stort sett motsatt åsikt och helt motsatt åsikt. Den första frågan löd: "Partierna är bara intresserade av folks röster men inte av deras åsikter" och den andra "De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker". I figur 2.11 redovisas valdeltagandet bland medborgare med stort respektive litet förtroende för partier och politiker enligt det redovisade indexet.

Resultaten visar att valdeltagandet är lägre bland personer med ett litet förtroende jämfört med människor som besitter stort förtro-

Figur 2.11. Valdeltagande och politiskt förtroende 1976–1998 (procent)

Kommentar: Resultaten i figuren bygger på två frågor ställda i valundersökningens förvalsintervjuer. Frågorna löd: "Partierna är bara intresserade av folks röster men inte av deras åsikter" och den andra "De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker". Svartalternativen var: instämmer helt, instämmer i stort sett, i stort sett motsatt åsikt och helt motsatt åsikt.

ende för partier och politiker. Nedgången i valdeltagande 1988 kan spåras i båda grupperna, men tillbakagången var större bland de med ett lågt politikerförtroende. Bilden var något annorlunda vid den kraftiga nedgången i valdeltagandet 1998. Den har inte satt några spår bland den allt mindre väljargrupp med stort förtroende för politiker. Snarare är det så att valdeltagandet ökat något i denna grupp under 1990-talet. Bland väljare med lågt förtroende för politiker innebar 1998 års val däremot en bottennotering. Liksom i så många andra faktorer finner vi att polariseringen är som störst 1998. Skillnaden i valdeltagande mellan dem med ett stort förtroende jämfört med dem med ett litet förtroende var vid det senaste valtillfället 15,3 procentenheter, jämfört med 9,0 och 5,5 procentenheter vid två närmast föregående valen.

Det är främst sociala och politiska lågresursgrupper som inte röstade i lika stor utsträckning 1998 som 1994. Hur var det 1998, representerade de som inte valde att rösta helt andra partipreferenser, åsik-

UTANFÖR DEMOKRATIN

ter och ideologiska ställningstaganden i jämförelse med de som röstade?

Vi kan konstatera att icke-röstarnas partisympatier normalt sett brukar se ungefär likadana ut som bland röstare. Det är ett resultat som står sig också 1998.⁴⁸ Det tycks som om mandatställningen i Sveriges riksdag skulle blivit ungefär densamma även om samtliga icke-röstare skulle valt att rösta. Om det är så att olika partier vore olika bra på att mobilisera sina respektive icke-röstare kan det vara fråga om en sanning med modifikation. En annan intressant fråga i sammanhanget är att studera partifördelningen bland de som tillkom till väljarkåren mellan 1994 och 1998 samt de som hoppade av mellan 1994 och 1998. Mobiliseringen och demobiliseringen av väljare mellan 1994 och 1998 samt deras partival redovisas i tabell 2.6.

Tabell 2.6. Partival och individuella förändringar i valdeltagandet mellan 1994 och 1998 (procent)

	Partival i riksdagsvalet 1994 resp 1998								Summa procent	Antal personer
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr		
Demobiliserade väljare:										
Röstade 1994, men ej 1998	9	51	11	6	10	2	7	4	100	154
Mobiliserade väljare:										
Röstade 1998, men ej 1994	14	34	5	5	18	10	9	5	100	74

Kommentar: Analysen omfattar enbart personer som var röstberättigade i riksdagsvalen både 1994 och 1998. Uppgifterna om valdeltagande har kontrollerats mot den officiella röstlängden. Analyserna omfattar, förutom intervjuade personer 1998, också ett antal svarspersoner från panelurvalet 1994–1998 som enbart intervjuades 1994. Siffrorna i tabellen är inte viktade mot valdeltagandet.

I den demobiliserade gruppen av väljare, som vi kommer ihåg står för tio procent av samtliga väljare som varit röstberättigade i båda de aktuella valen, finner vi vissa skillnader jämfört med valresultatet. Bland väljare som röstade 1994 men inte 1998 finner vi att drygt hälften (51 procent) utgörs av personer som 1994 röstade på socialdemokraterna. Besvikelse eller missnöje mot den förda s-politiken skulle alltså kunna vara en faktor att diskutera i samband med det låga valdeltagandet 1998.

I valundersökningarna har frågor ställts om hur bra man anser att den sittande regeringen skött sig under den gångna mandatperioden samt hur väl man anser en socialdemokratisk respektive en borgerlig regering kommer att sköta sig under den kommande mandatperioden. Svartalternativen är formulerade som en elvgradig skala från –5,

för mycket dåligt till +5 för mycket bra. I tabell 2.7 redovisas medelvärden på skalan.

Tabell 2.7. Bedömning av sittande regering 1991–1994 och 1994–1998 samt förväntning på s-regering 1994–1998 (medeltal)

	<i>Röstare</i>	<i>Icke-röstare</i>
VU94		
Sittande regeringen 1991–1994	–0,6	–0,7
VU98		
Sittande regeringen 1994–1998	+0,9	+0,3
VU94		
Eventuell s-regering 1994–1998	+1,2	+1,6

Resultaten visar på ett visst stöd för ett dylikt resonemang. I samband med valet 1994 bedömde icke-röstare och röstare hur den borgerliga regeringen skött sig på ett i genomsnitt likvärdigt sätt, –0,7 respektive –0,6. När det gäller bedömningen av den socialdemokratiska regeringen 1998 finns dock en liten skillnad mellan icke-röstare och röstare, vilken visar att icke-röstarna (+0,3) inte var lika nöjda med den socialdemokratiska regeringen 1994–1998 som röstarna (+0,9). Skillnaderna är som sagt små men går i hypotesens riktning. Betraktar vi vidare de förväntningar som en socialdemokratisk regering tillskrevs 1994 och jämför med det betyg som sattes på dess arbete 1998 finner vi att skillnaderna mellan förväntning och resultat var större bland icke-röstarna (1,3 enheter) än bland röstarna (0,3 enheter). De som var icke-röstare 1994 gick in med högre förväntan på en s-regering än röstare, men icke-röstarna gav s-regeringen ett sämre betyg 1998 än röstarna.

Om ett lägre valdeltagande också innebär att vissa åsikter blir underrepresenterade eller överrepresenterade i riksdagen kan det vara tecken på ökade klyftor i samhället. Är det så att vi inte finner att röstande och icke-röstande skiljer sig nämnvärt åt vad gäller politiska frågor är faran i det här avseendet mindre.

Görs en distinktion mellan åsiktsförekomst respektive åsiktsriktning kan vi för det första konstatera att icke-röstare uppvisar politiska åsikter i nästan lika stor omfattning som röstare. Av 23 frågor om politiska attityder i valundersökningen 1998 hade icke-röstare i genomsnitt en uttalad åsikt i 17,0 medan motsvarande siffra för röstare var endast obetydligt högre, 17,5 frågor.

I tabell 2.8 redovisas röstares respektive icke-röstares uppfattning i politiska sakfrågor i samband med valet 1998. Frågorna ingår i en

UTANFÖR DEMOKRATIN

svit där de intervjuade ombads svara om respektive förslag var bra eller dåligt.

Tabell 2.8. Andel röstare – respektiv icke-röstare som på 21 olika politiska förslag svarat att de anser dem vara mycket bra eller ganska bra, samt inställning i kärnkraftsfrågan och EU-frågan (procent)

	röstare	icke-röstare	skillnad röstare – icke-röstare
I huvudsak för kärnkraften	47	26	+21
I huvudsak för det svenska medlemskapet i EU	44	25	+19
Sverige bör bli medlem i EMU	35	21	+14
minska de sociala bidragen	31	18	+13
slutförvara det högaktiva avfallet från kärnkraften i den svenska berggrunden	38	25	+13
minska den offentliga sektorn	23	17	+6
Sverige bör söka medlemskap i NATO	26	21	+5
minska försvarsutgifterna	50	47	+3
sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare	34	31	+3
avsätta mer skattemedel till den kommunala äldreomsorgen	87	84	+3
förbjuda alla former av pornografi	64	62	+2
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	52	50	+2
bedriva mer av sjukvården i privat regi	30	31	-1
minska U-hjälpen	22	23	-1
minska inkomstskillnaderna i samhället	64	66	-2
stoppa privatbilismen i innerstäderna	41	44	-3
öka det ekonomiska stödet till invandrare så att de kan bevara sin egen kultur	17	21	-4
sänka skatterna	61	66	-5
begränsa rätten till fri abort	14	19	-5
ta emot färre flyktingar i Sverige	42	52	-10
tillåta aktiv dödshjälp i Sverige	36	46	-10
införa sex timmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	50	60	-10
Sverige bör utträda ur EU	37	49	-12

Kommentar: I valundersökningen ställdes ett antal förslag som de svarande fick bedöma som bra eller dåliga. Svarsalternativen var mycket bra förslag, ganska bra förslag, varken bra eller dåligt förslag, ganska dåligt förslag och mycket dåligt förslag. Siffrorna som redovisas för icke-röstare respektive röstare är en sammanslagning av alternativen mycket bra och ganska bra förslag.

Resultaten i tabell 2.8 visar att sambandet mellan uppfattning i olika sakfrågor och valdeltagande är svagt. I många av sakfrågorna finns det ingen skillnad mellan röstare och icke-röstare att tala om. Men i några frågor finns det tydliga skillnader. En sådan fråga handlar om

det svenska EU-medlemskapet och EMU där icke-röstarna inte är lika positiva som röstare. En annan gäller kärnkraften där också de som går och röstar är mer positiva än de som låter bli. De sociala bidragen är populärare bland icke-röstare än bland röstare.

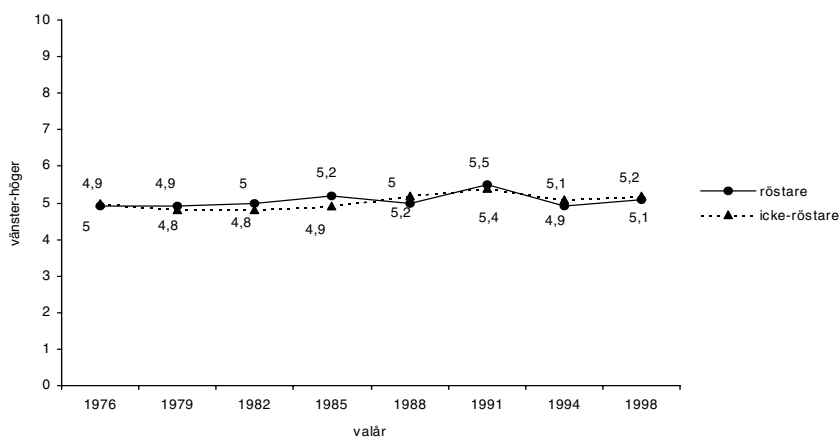
Även när vi frågar efter väljarnas åsikter på ett mer ideologiskt plan genom frågor om vilken typ av samhälle man vill satsa på är skillnaderna mellan de som röstat och de som avstått små. Samhällsfrågorna är utformade som en skala med värden från 0 till 10 där 0 står för ett mycket dåligt förslag och 10 för mycket bra förslag. Jämför vi medelvärdena mellan röstare och icke-röstare gällande de olika samhällena är det endast i ett av förslagen som skillnaden överstiger en enhet. Den frågan handlar om det är ett bra eller dåligt förslag att satsa på samhälle med avancerad teknik för att produktionen skall bli effektivare. Röstare är mer positiva till ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik än icke-röstare (5,9 respektive 4,8). De är också något mer positiva till ett samhälle där kristna värden spelar en större roll och där man satsar på ett mångkulturellt samhälle med tolerans mot människor från t.ex. andra länder. Icke-röstare är däremot något mer positiva än röstare till ett samhälle som slår vakt om traditionella svenska värden. För dessa tre frågor var emellertid skillnader endast 0,5 enheter mellan röstare och icke-röstare. Huvudresultatet av våra efterforskningar på denna punkt är att vi inte finner några större åsiktsskillnader mellan röstare och icke-röstare.

Fortfarande är vänster-höger ideologi en stark kraft när det gäller att förklara svenska folkets politiska beteende. Vi har sett att rösta eller inte kan vara på väg att bli en fråga som handlar om social hemvist i samhället och om hur starka medborgarna är resursmässigt. Frågan är om röstning även är på väg att bli en ideologisk fråga. Enligt resultaten i figur 2.12 är så emellertid inte fallet. Sedan 1976 har skillnaderna mellan icke-röstares och röstares egen placering på vänster-högerskalan varit mycket små. Det sjunkande valdeltagandet med nedgångarna 1988 och 1998 har inte förändrat detta förhållande. Den genomsnittliga placeringen på vänster-högerskalan är ungefär densamma för röstare som för de som inte röstat.

Om vi fortfarande utgår från väljarens egen placering på vänster-höger finner vi att valdeltagandet är högre bland personer som placerar sig till vänster eller till höger i politiken jämfört med personer som placerar sig i mitten. Resultaten i figur 2.13 visar att så varit fallet ända sedan 1976. I samband med valet 1998 sjönk valdeltagandet med 9,1 procentenheter bland de som placerade sig i mittzonen av vänsterhöger-skalan, medan tillbakagången endast var 2,7 procentenheter bland personer som placerade sig till höger respektive 2,0 pro-

UTANFÖR DEMOKRATIN

Figur 2.12. Röstares och icke-röstares egen placering på vänster-höger skalan (medeltal)

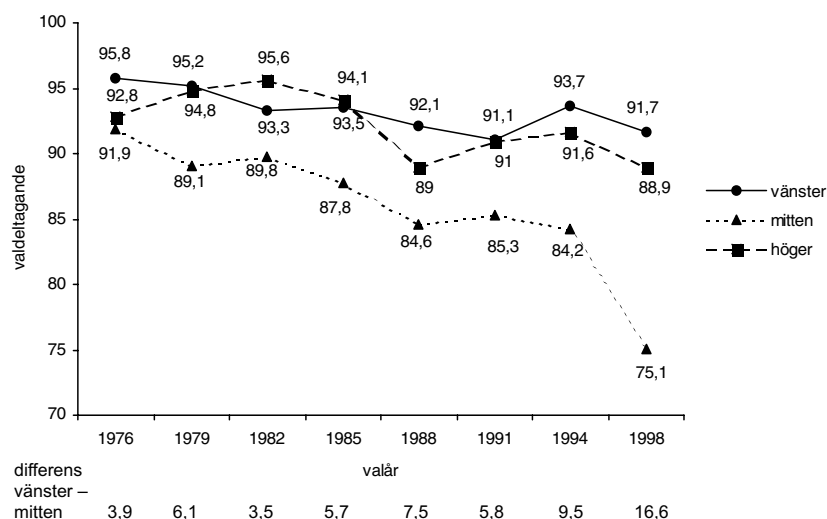
differens röstare – icke-röstare	0,1	0,1	0,2	0,3	-0,2	0,1	-0,2	-0,1

Kommentar: Skalan går från 0 till 10 där 0 står för långt till vänster och 10 står för långt till höger.

centenheter bland dem som placerade sig till vänster. Valet 1998 innebar att skillnaden i valdeltagande ökade markant mellan väljare som själva placerade sig till höger respektive vänster i politiken i jämförelse med de väljare som placerade sig i politikens mittfält.

För att kunna göra val i politiken är det nödvändigt att kunna urskilja politiska alternativ. Saknar väljarna alternativ blir valet svårt och risken för att låta bli större. För väljare som inte uppfattar några skillnader mellan de alternativ som står till buds blir valet ovidkommande, medan handlingen att avstå förefaller rationell. Var det i samband med valet 1998 svårare än tidigare för väljarna att uppfatta tydliga alternativ i politiken? Resultaten från valundersökningarna om hur väljarna bedömde valrörelsen som återfanns tidigare kan tyda på det. En möjlighet att testa huruvida det var svårt att uppfatta alternativ i politiken är att jämföra röstares och icke-röstares bedömning av var på vänster-högerskalan de placerar partierna dvs. hur de uppfattar de ideologiska avstånden mellan partierna. Ju större avstånd man ser mellan partierna desto tydligare alternativ i politiken och omvänt ju kortare avstånd mellan partierna desto svårare att se alternativ i politiken. I figur 2.14 redovisas genomsnittsvärdet för de summerade

Figur 2.13. Valdeltagande och egen ideologisk placering på vänster-höger skalan 1976–1998 (procent)

Kommentar: Skalan går från 0 till 10, där 0 står för långt till vänster och 10 står för långt till höger. I figuren har personer som angivit värden från 0 till 3 placerats till vänster, personer som angivit värden från 4 till 6 har förts till mitten och personer som angivit värden från 7 till 10 ingår bland dem som placerar sig till höger.

avstånden mellan partierna på vänster-högerskalan så som väljarna uppfattar dem.⁴⁹

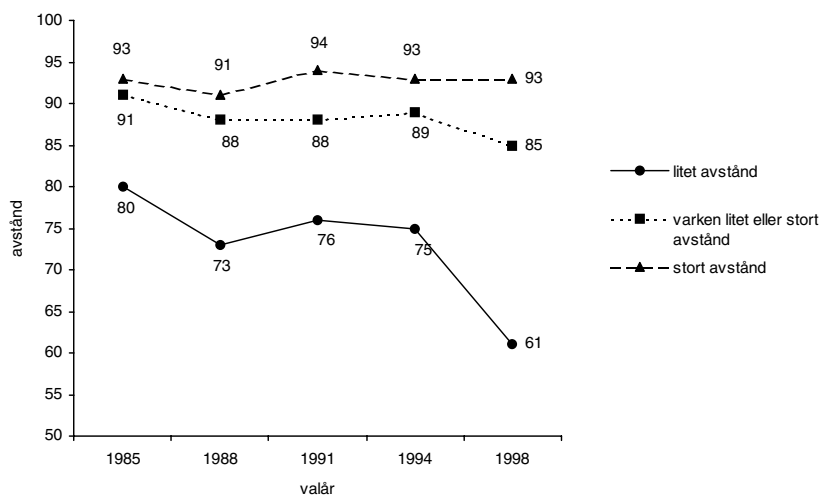
För det första visar resultaten att det finns ett samband mellan huruvida väljarna uppfattar graden av ideologiska skillnader mellan partierna och valdeltagande. Personer som inte uppfattar stora ideologiska skillnader mellan partierna röstar i mindre utsträckning än personer som gör så. För det andra innebar valet 1998 att denna effekt förstärktes. Resultaten i figur 2.14 visar att bland de som inte uppfattar några klara skillnader mellan partierna sjönk valdeltagandet med hela 14 procentenheter, medan valdeltagandet låg kvar på en hög nivå bland personer som uppfattat tydliga ideologiska skillnader mellan partierna. Skillnaden i valdeltagande mellan de som ser tydliga skillnader mellan partierna och de som inte gör det ökade från 18 till 32 procentenheter.

Hittills har vi lutat oss på traditionella objektiva förklaringar till väljarnas beslut att rösta eller inte. Men hur förklarar icke-röstarna själva att de valt att stanna hemma? Vi har ställt en helt öppen fråga om varför man röstade på valdagen.⁵⁰ Resultatet redovisas i tabell 2.9.

Vi har kodat de öppna svaren i fem huvudkategorier. De öppna

UTANFÖR DEMOKRATIN

Figur 2.14. Valdeltagande och grad av uppfattade skillnader mellan partierna (procent)

Differens stort –
litet avstånd +13 +18 +18 +18 +32

Kommentar: De summerade avstånden bland väljarnas placering på vänsterhögerskalan går mellan som lägst 0 och som högst 120. Avstånd från 0–40 har kategoriserats som ett litet avstånd, 41–80 som varken litet eller stort avstånd och över 80 som stort avstånd.

Tabell 2.9. Skäl till icke-röstning. Svar på en öppen fråga om varför man inte röstade i riksdagsvalet 1998 (procent)

Intresse, kunskap, gjorde annat	32
Saknar alternativ i politiken, kan ej urskilja ett eget parti	29
Saknar förtroende för politiker och partier	19
Bortrest, sjuk	14
Formerna kring valet	5
Annat skäl	1
Summa procent	100
Antal personer	126

Kommentar: Endast personer som själva uppgivit att de inte har röstat har fått motivera detta.

svaren bekräftar den bild av icke-röstandet som de mer objektiva analyserna givit. När icke-röstarna själva får förklara sig har de främst stannat hemma för att de inte är intresserade eller har någon kunskap om politik. Ett annat vanligt svar är att de inte kan finna något alter-

nativ bland partierna för dem att rösta på eller att de saknar förtroende för politikerna och partierna. Några var sjuka eller bortresta. En än mindre andel pekade på formerna kring valet, de kunde inte hitta sitt röstkort eller vallokalen. En av de tillfrågade hade s.k. fotboja och hade inte tillstånd att ta sig till den plats där vallokalen låg. Men det var bara en liten andel av de tillfrågade (5 procent) som anförde skäl av detta slag.

Många politiska faktorer tycks alltså ha ett finger med i spelet bakom det sjunkande valdeltagandet. De oroar i olika hög grad. En ökande misstro mot partier och politiker och att densamma är en av orsakerna till det sjunkande valdeltagandet väcker frågor om hur det står till med den svenska demokratin. Men förhållandet ingjuter trots allt lite mod inför framtiden. Om förtroendet för det politiska systemet på ett eller annat sätt kan återvinnas finns det ju hopp om ett ökat valdeltagande. Av samma skäl som redogjordes för i samband med att vi summerade upp betydelsen av de sociala faktorerna tar vi nu steget vidare till att analysera en multivariat modell för betydelsen av politiska faktorer för valdeltagandet. Vi har återigen definierat två extremgrupper. Den politiskt starka gruppen som är: partiidentifierad, mycket intresserad av politik, läser allt om politik i dagstidningar och som uppfattar klara skillnader mellan partierna på vänster-högerskalan. Medan följande gäller för den politiskt svaga gruppen: inte partiidentifierad, inte alls intresserad av politik, aldrig läser om politik i dagstidningar och inte uppfattar några skillnader mellan partierna på vänster-högerskalan. Några av de ovan redovisade politiska faktorerna har utgått eftersom vi vill hålla modellen enkel och undvika multikollinearitetsproblemet. Någon variabel som täcker in de viktigaste aspekterna av politiskt utanförskap har dock tagits med i modellen. Det vi kallat politiskt förtroende ovan, fångas i praktiken upp av partiidentifikationen i den kommande analysen. Liksom i den tidigare multivariata modellen använder vi oss av logistisk regressionsanalys, och vi analyserar data från 1985, 1994 och 1998.

Dagstidningsläsningen om politik har inte någon självständig effekt på valdeltagandet något av de undersökta åren under kontroll för övriga faktorer. Det är helt enkelt så att t.ex. politiskt intresserade läser mer om politik i tidningarna och röstar i högre grad än vad andra grupper gör. Det samband som tidigare kunnat konstateras mellan valdeltagande och läsning om politik måste tolkas som indirekt. Politiskt intresse och partiidentifikation har en stark effekt på valdeltagandet samtliga undersökta år även under kontroll för de tre övriga oberoende variablerna. Det gäller även för den faktor som vi

UTANFÖR DEMOKRATIN

Tabell 2.10. Valdeltagande i Sverige förklaras av politiska faktorer. Logistisk regression av 1985, 1994 och 1998 års valundersökningar

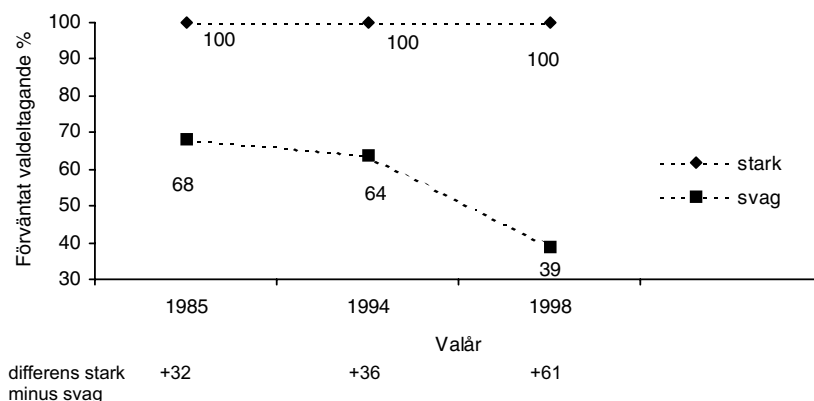
variabel	1985		1994		1998	
	Effekt	Standardfel	Effekt	Standardfel	Effekt	Standardfel
intresse för politik	1,2484*	0,4709	1,4954*	0,3998	1,5774*	0,4058
dagstidningsläsning om politik	0,7965	0,4472	0,4588	0,3907	0,3503	0,3712
partiidentifikation	1,5988*	0,2991	1,3887*	0,2899	1,7036*	0,3179
vänster-högeravstånd	1,6133*	0,7432	1,6642*	0,6959	3,8869*	0,6574
konstant	0,7436*	0,2481	0,5605*	0,2231	-0,4285	0,2255
χ^2	89,1		91,9		153,9	
antal svars personer	2576		2296		1792	

Kommentar: De logistiska regressionerna är inte viktade mot valdeltagandet utan bygger på data från individer som behandlas likvärdigt. Effekter som markerats med * indikerar att den är statistiskt signifikant skild från noll på minst 0,05-nivån. Samtliga variabler har kodats med värden som går från noll (politiskt svag grupp; t.ex. inte alls intresserad av politik) till ett (politiskt stark grupp; t.ex. mycket intresserad av politik). Övriga tillämpliga skalsteg har värden däremellan, eftersom samtliga variabler i analyserna har presenterats tidigare i kapitlet framgår skalsteg i respektive tillämplig tabell eller figur.

kallat vänster-högeravstånd. Människor som inte uppfattar några stora skillnader mellan partierna på vänster-högerskalan röstar i mindre grad än vad andra gör även under kontroll för de övriga politiska faktorerna. Det är också intressant att konstatera att dess effekt har ökat kraftigt i samband med 1998 års val. Som vi vet sedan tidigare stannade en högre andel av dem som endast uppfattade små partiskillnader hemma 1998 än i tidigare val. Detta resultat kvarstår även i vår multivariata analys. Liksom vi gjorde när vi analyserade de sociala faktorernas betydelse i en multivariat modell kan det vara på sin plats att räkna fram det förväntade valdeltagandet i de två extremgrupperna av politiskt svaga och starka väljare som vi definierat. Den förväntade nivån på valdeltagandet i dessa två grupper i valen 1985, 1994 och 1998 återinns i figur 2.15.

I den politiskt sett (extremt) starka gruppen förväntar vi oss att alla väljare går och röstar. I den svagare gruppen var den förväntade nivån på valdeltagandet ganska låg (68 procent) redan 1985. Den statistiska förklaringskraften för variationer i valdeltagandet i den politiska modellen är alltså klart starkare än för den sociala modell vi provat tidigare. På motsvarande sätt som gällde för den sociala modellen minskar det förväntade valdeltagandet i den svaga gruppen kraftigt 1998. Och i detta fall räknar vi endast med att två av fem av de politiskt sett resurssvaga väljarna gick och röstade 1998. Detta är ur

Figur 2.15. Förväntat valdeltagande bland politiskt svaga respektive starka väljare 1985, 1994 och 1998 (procent)

Kommentar: De förväntade värdena på valdeltagandet är beräknade med utgångspunkt i de logistiska regressioner som presenterades i tabell 2.10. Starka väljare är väljare som har värde ett på samtliga oberoende variabler, dvs. de är politiskt starka, medan svaga väljare är de som har värde noll på samtliga oberoende variabler, dvs. de är politiskt svaga (se även texten).

demokratisk synvinkel i och för sig inte ett lika bekymmersamt resultat som föregående. Den som är ointresserad och inte stödjer något bestämt parti, och till yttermera visso inte uppfattar några stora skillnader mellan partierna har också större anledning att inte rösta än vad andra människor har. Det kan ju tyckas rationellt att inte rösta för denna (extremt) politiskt resurssvaga grupp. Om det politiska intresset och kunskap om partialalternativen kan ökas kan vi hoppas på ett högre valdeltagande. Det riktigt intressanta är om vi finner någon samverkan mellan dessa två typer av faktorer. Är det så att socialt resurssvaga också tenderar att vara de politiskt resurssvaga och därför inte rösta i lika hög grad som andra? Och varför satte denna effekt i så fall in i just 1998 års val? En intressant fråga är varför vi kunnat förvänta oss relativt högt valdeltagande i den politiskt svaga gruppen 1985 och 1994.

Valdeltagandet inför 2000-talet

Demokrati betyder folkstyrelse. I praktiken innebär det att medborgarna i fria val utser representanter till ett parlament, som får till uppgift att styra nationen. För att folkviljan överhuvudtaget skall ha en

UTANFÖR DEMOKRATIN

möjlighet att förverkligas krävs därför bl.a. att medborgarna deltar på valdagen. Om inte folket går till val med sina åsikter kan mycket väl politiken ta sig en annan inriktning än vad annars skulle vara fallet. Ett sjunkande valdeltagande är därför, som Henrik Oscarsson, redan påpekat i Demokratiutredningen alltid dåligt för en demokrati.⁵¹ Frågan är dock hur dåligt det är.

Svaret på frågan huruvida det sjunkande valdeltagandet sätter demokratin i gungning är delvis avhängigt av vilka medborgare som avstår från att rösta. Vi kan tänka oss två huvudtyper av icke-röstare; den medvetne och den oengagerade. Den medvetne icke-röstaren träffar ett politiskt val genom att inte rösta. Hon anser helt enkelt att inget politiskt parti kan företräda henne och väljer att inte rösta, medan den oengagerade icke-röstaren inte röstar för att han inte vill eller inte orkar. Om så är fallet kan vi misstänka att resurssvaga grupper av väljarkåren är representerade på valdagen i mindre grad än vad starkare grupper är. Detta kan medföra en skevhet i valprocessen som återverkar menligt på såväl folkviljans förverkligande som riksdagens legitimitet.

De analyser som vi hittills presenterat i detta kapitel skvallrar om att två grupper av väljare har avstått från att rösta i högre grad än andra väljare, vilket är oroande. Vad vi benämnt socialt och politiskt resurssvaga grupper röstar inte i lika hög grad som andra grupper av väljare. Det är i och för sig inte någon nyhet för 1998 års val. Tidigare forskning om svenskt valdeltagande har pekat på samband mellan å ena sidan sociala faktorer samt politiska faktorer och å andra sidan valdeltagandet. Politiska faktorer påverkar, vet vi också från tidigare studier, valdeltagandet i något högre grad än vad sociala faktorer gör. Det är större sannolikhet att en politiskt ointresserad medborgare avstår från att rösta än att en arbetslös gör det.

Våra analyser av valdeltagandet 1998 visar att dessa välkända samband kvarstår och att de i flera fall har förstärkts. Trots det kan vi också visa att valdeltagandet även sjunker i flera resursstarka grupper av medborgare. Vi har också, genom att begrunda trender i de svenska väljarnas beteende, kunnat konstatera att det sedan länge varit bäddat för ett sjunkande valdeltagande. Vi tänker då exempelvis på den ökande misstron mot politiker, den ökade väljarrörligheten och den sjunkande partiidentifikationen. Det förvånansvärda, när man studerar väljardata, är inte att valdeltagandet sjunker utan att det inte har sjunkit mer tidigare. Det är alltså inte svårt att förstå varför det svenska valdeltagandet sjunker. Frågan är varför det sjunker just 1998.

Vi har alltså påvisat ett samband mellan valdeltagandet och olika

sociala samt politiska faktorer. Frågan är nu om det är så att vissa av dessa resultat i själva verket är avspeglings av varandra och egentligen inte bidrar så värst mycket till att förklara nivån på valdeltagandet. Det kan t.ex. vara så att det är de arbetslösa och lågt utbildade som också är de politiskt ointresserade och därför inte röstar. En annan möjlighet är att sociala och politiska faktorer samspelar på så vis att en socialt resurssvag medborgare som också är politiskt resurssvag uppvisar en förstärkt tendens att inte rösta som går utöver de enskilda bidrag till icke-röstande som de två typerna av faktorer ger på egen hand. De två typerna av faktorer uppvisar i så fall vad vi samhällsvetare kallar en interaktionseffekt. För att kunna ta ställning till de resta frågorna måste vi analysera en multivariat modell för att förklara valdeltagande som inkluderar båda typerna av förklaringsfaktorer med ett samlat grepp. Vi har analyserat en sådan modell vid tre tidpunkter: 1985, 1994 och 1998. Den första tidpunkten representerar alltså den tid då valdeltagandet fortfarande var högt i Sverige. År 1994 hade det sjunkit en aning, men denna mätpunkt är med för att bilda vinjett inför 1998 års modell när valdeltagandet är klart lägre. Med tanke på att vi har en dikotom beroende variabel har vi, som tidigare, genomfört logistiska regressionsanalyser. Resultatet av dem redovisas i tabell 2.11.

Det finns en viss överlappning mellan några av variablerna i modellerna. Variabeln för huruvida en medborgare är arbetslös eller inte för 1985 års valundersökning överlappar de övriga variablerna samma år så att det är omöjligt att isolera dess effekt från övriga variabler i den multivariata modellen. Klass- och arbetslöshetsvariablerna är inte signifikanta i modellen för 1994, medan utbildning inte har en signifikant effekt 1998. När det gäller de politiska faktorerna är vissa av dem en återspeglings av andra variabler. Enbart grad av partiidentifikation uppvisar en statistiskt signifikant effekt bland de politiska faktorerna 1985. Under 1990-talet noteras dock också intresse för politik och uppfattat vänster-högeravstånd som statistiskt signifikanta. Mediexponering för politik har inte en självständigt identifierbar effekt på valdeltagandet i någon av de analyserade modellerna. Den kanske intressantaste skillnaden när vi jämför de tre modellerna är att uppfattat vänster-högersavstånd, som har en signifikant och identifierbar effekt redan 1985, kliver fram som en allt viktigare faktor bakom beslutet att rösta eller inte. Medborgare som inte uppfattar att partierna skiljer sig åt så mycket längs vänster-högerdimensionen röstar 1994, och än mer 1998, i allt mindre utsträckning. Det är fullt logiskt. Om man inte identifierar skillnader mellan de

UTANFÖR DEMOKRATIN

Tabell 2.11. Valdeltagande i Sverige förklaras av sociala och politiska faktorer. Logistisk regression av 1985, 1994 och 1998 års valundersökningar

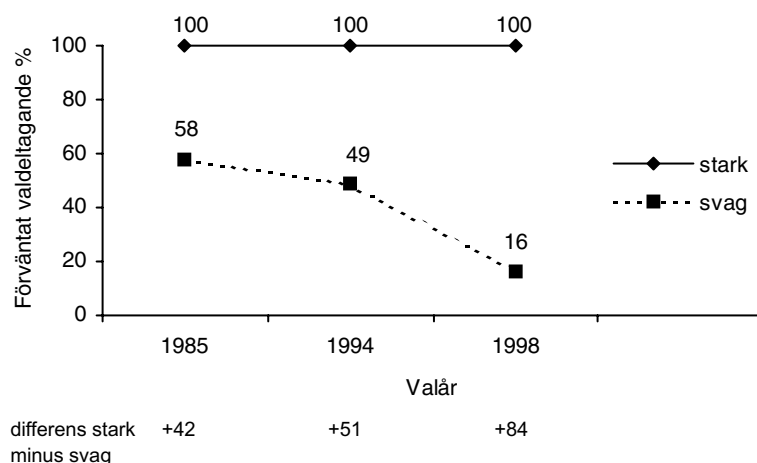
variabel	1985		1994		1998	
	Effekt	Standardfel	Effekt	Standardfel	Effekt	Standardfel
civilstånd	0,9737*	0,2306	0,6721*	0,1846	0,8358*	0,1852
klass	0,5392	0,2499*	0,2809	0,1869	0,3629*	0,1953
arbetslöshet	-----	-----	-0,066	0,1794	0,8224*	0,2590
utbildning	0,7951*	0,3823	0,8165*	0,2800	0,2290	0,2789
intresse för politik	1,0261	0,6117	1,2873*	0,4146	1,3748*	0,4257
dagstidningsläsning om politik	0,2724	0,5876	0,1312	0,3925	0,1126	0,3800
partiidentifikation	1,6557*	0,3848	1,5093*	0,2996	1,6996*	0,3272
vänster-högeravstånd	0,4515	1,0020	1,4325*	0,7205	3,4509*	0,6976
konstant	0,3571	0,3675	-0,0299	0,2724	-1,6576*	0,3301
χ^2	76,3		115,0		184,2	
antal svarspersoner	1900		2245		1755	

Kommentar: De logistiska regressionerna är inte viktade mot valdeltagandet utan bygger på data från individer som behandlas likvärdigt. Effekter som markerats med * indikerar att den är statistiskt säkerställt skild från noll på minst 0,05-nivån. Samtliga variabler har kodats med värden som går från noll (socialt politiskt/svag grupp; t.ex. ensamstående – inte alls intresserad av politik) till ett (socialt/politiskt stark grupp; t.ex. gifta/sammanboende – mycket intresserad av politik). Övriga tillämpliga skalsteg har värden däremellan, eftersom samtliga variabler i analyserna har presenterats tidigare i kapitlet framgår skalsteg i respektive tillämplig tabell eller figur.----- markerar att effekten för denna variabel är omöjlig att beräkna detta år p.g.a. massiv multikollinearitet.

politiska partierna, varför då föredra ett framför de andra?

För att fånga in modellernas förklaringskraft kan vi återigen definiera två extremgrupper av väljare; de som på varje i modellen inkluderad variabel återfinns i den ena ändan. Vi får således fram en extremt röstningsbenägen grupp (värde 1 på samtliga oberoende variabler) som är sammanboende, från medelklassen, har arbete, är väl utbildad samt dessutom mycket intresserad av politik, läser allt om politik i dagstidningarna, är starkt identifierad med ett politiskt parti och uppfattar klara skillnader mellan partierna på vänster-högerdimensionen. Motpolen är den extremt icke röstningsbenägna gruppen (värde noll på samtliga oberoende variabler) som är ensamstående, med arbetarklassbakgrund, arbetslös och har låg utbildning samt inte alls intresserad av politik, aldrig läser om politik i dagstidningar, inte alls är identifierad med något parti och inte uppfattar några skillnader

Figur 2.16. Förväntat valdeltagande bland socialt och politiskt svaga respektive starka väljare 1985, 1994 och 1998 (procent)

Kommentar: De förväntade värdena på valdeltagandet är framräknade med hjälp av de logistiska regressioner som presenterades i tabell 2.11. Starka väljare är väljare som har värde ett på samtliga oberoende variabler, dvs. de är socialt och politiskt starka, medan svaga väljare är de som har värde noll på samtliga oberoende variabler, dvs. de är socialt och politiskt svaga (se även texten).

mellan partierna på vänster-högerdimensionen. Dessa väljargrupper är, om de alls existerar i sina renodlade former, mycket små. Men de är ändå lämpliga för att illustrera förändringarna i valdeltagandet bland svenska folket. I figur 2.16 redovisas det förväntade valdeltagandet i dess två extremgrupper; de svaga och de starka väljarna 1985, 1994 och 1998. Det är det valdeltagande som respektive logistisk regressionsanalys förutspår. De bygger alltså på analys av data angående de åtta oberoende variabelernas passning till valdeltagandet respektive år.

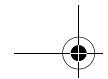
År 1985 nådde vi slutet på det svenska valdeltagandets guldålder. Samtliga i gruppen starka väljare förväntas, enligt vår modell, ha röstat i detta val. Också i den grupp som definierats som svag förväntas en tämligen hög andel väljare ha röstat, nämligen 58 procent. Eftersom vi har definierat denna grupp som kraftigt utanförstående både i sociala och politiska termer kan man egentligen förvänta sig ett lågt valdeltagande i gruppen. Rimligtvis var det så, 1985, att det fanns en starkt utvecklad samhällsnorm för att delta vid valen. Därför röstade också den grupp av väljare, som hade minst anledning därtill, i ganska hög grad. Vid valet 1988 hade sedan valdeltagandet minskat

UTANFÖR DEMOKRATIN

något för att hålla sig på en någorlunda stabil nivå t.o.m. 1994. Detta har inte satt några spår i gruppen starka väljare som då fortfarande hade ett förväntat valdeltagande på 100 procent. I gruppen resurssvaga väljare hade det förväntade valdeltagandet minskat något, men inte särskilt mycket. Varannan väljare i den mycket resurssvaga väljargruppen (49 procent) gick, enligt modellen, och röstade. Men 1998 förändrades läget på ett dramatiskt sätt. Valdeltagandet sjönk alltså med den högsta siffran i modern tid. Och det var den resurssvaga gruppen som stannade hemma i tidigare inte skådad utsträckning. I gruppen förväntas enligt modellen endast 16 procent av väljarna ha röstat 1998, medan den starka gruppens siffra fortfarande finns kvar på 100 procent. Minskningen mellan 1994 och 1998 framstår i än värre dager, än vad hittills presenterade figurer skvallrat om, enligt denna analys. Det som vi har kallat det demokratiskt sett värsta scenariot är också det som antyds. Det är resurssvaga grupper i samhället som har stannat hemma. Människor som står socialt och politiskt utanför avstår från att välja riksdagsledamöter. Polariseringen ökade kraftigt vid 1998 års val och frågor om riksdagens legitimitet aktualiseras.

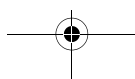
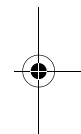
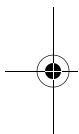
Fyra påpekanden kan omedelbart formuleras. För det första tyder det sist presenterade resultatet på att en normupplösning har skett. Väljare känner inte längre att det är en plikt att rösta, och de som har de minsta incitamenten att göra så avstår därför.⁵² För det andra indikerar resultaten att det finns en interaktionseffekt mellan att stå socialt respektive politiskt utanför. Om man har låga värden på båda dessa typer av faktorer så minskar sannolikheten för en röst mer än vad respektive typ av faktorer enskilt pekar på. Och denna interaktionseffekt är unik för valet 1998. Troligtvis hänger den samman med den normupplösning som vi tror har skett gällande synen på att rösta.⁵³ För det tredje kan valdeltagandet mycket väl sjunka än mer. Misstron mot politiker i Sverige har återigen slagit rekord bland svenska väljare, medan partiidentifikationen dvs. väljarnas grad av känsla av anhängarskap med något politiskt parti slog bottenrekord i samband med 1998 års val. Redan långt tidigare hade känslan av anhängarskap med något politiskt parti minskat och banat väg för det minskade valdeltagandet. Det kan vara så att marken nu har förberetts för ytterligare minskningar av valdeltagandet. Därför kan vi, för det fjärde, konstatera att den allvarsamma tonen i debatten om det sjunkande valdeltagandet har varit på sin plats. Det är fråga om ett allvarligt problem för den svenska demokratin.

Våra analyser har gällt den något längre tidshorisonten. Begrundar vi svenskt väljarbeteende ur ett tjugoårigt perspektiv är det inget

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

mysterium att valdeltagandet har sjunkit. Mysteriet är istället varför det har sjunkit så kraftigt just 1998. Det förmår inte våra data förklara. Den normupplösning vi talat om ovan tycks ha slagit till just 1998. Varför? Trenden med minskat valdeltagande startade redan 1988. Kanske var det valrörelserna 1991 och 1994 som, trots en normupplösning, lyckades hålla kvar väljarna. Många partiers ovissa kamp med fyraprocentsspärren kan ha varit en bidragande faktor. Partiernas mobiliserande kraft behövs. Spännande valrörelser där de olika partiernas alternativ framstår i tydlig dager och där väljarna kan uppleva att deras röst har betydelse för den framtida utformningen av politiken i landet kan locka tillbaka förlorade väljargrupper eller åtminstone inte skrämja bort fler. Det visar såväl våra som andra genomförda studier. Men med ointressanta framtida valrörelser riskerar valdeltagandet att fortsätta sjunka.

APPENDIX: VIKTKOEFFICIENTER FÖR VALDELTAGANDE I VU 1976–1998

I valundersökningarna är icke-röstarna underrepresenterade och röstarna överrepresenterade bland de intervjuade. För att korrigera valdeltagandet i valundersökningen så att det överensstämmer med det faktiska valdeltagandet har olika vikt faktorer använts. Bland intervjuade har icke-röstare viktats upp och röstare viktats ned. I bortfallet där röstare är underrepresenterade och icke-röstare överrepresenterade har röstarna viktats upp medan icke-röstarna viktats ned.

Viktfaktorena har tagits fram genom att andelen röstare i det faktiska valdeltagandet divideras med andelen röstare i valundersökningarna och motsvarande för icke-röstarna. Detta har genomförts i bortfallet, intervjuerna före valet och i intervjuerna efter valet var för sig.

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

		1976			1979			1982		
<i>faktiskt valdeltagande</i>										
röstare		91,760086			90,723638			91,447794		
icke-röstare		8,2399134			9,2763615			8,5531843		
	ej intervjuad	int förval	int efterval	ej intervjuad	int förval	int efterval	ej intervjuad	int förval	int efterval	
<i>valdeltagande i vu</i>										
röstare	x	96,511627	94,529085	78,891509	95,725806	94,114114	82,120051	94,435736	92,605633	
icke-röstare	x	3,4883720	5,4709141	21,108490	4,2741935	5,8858858	17,879948	5,5642633	7,3943661	
<i>viktfaktor</i>										
röstare	x	0,9507671	0,9707074	1,1499797	0,9477448	0,9639748	1,1135866	0,9683600	0,9874970	
icke-röstare	x	2,3621085	1,5061310	0,4394611	2,1702951	1,5760349	0,4783674	1,5371638	1,1567163	

		1985			1988			1991		
<i>faktiskt valdeltagande</i>										
röstare		89,851850			85,956243			86,73892		
icke-röstare		10,148149			14,04376			13,26108		
	ej intervjuad	int förval	int efterval	ej intervjuad	int förval	int efterval	ej intervjuad	int förval	int efterval	
<i>valdeltagande i vu</i>										
röstare		83,149779	95,652173	93,074626	74,529147	91,708967	89,597113	75,667655	91,702309	91,108247
icke-röstare		16,850220	4,347826	6,9253731	25,470852	8,2910321	10,402886	24,332344	91,108247	9,8917525
<i>viktfaktor</i>										
röstare		1,0806023	0,9393602	0,9653742	1,1533238	0,9372719	0,9593639	1,1463143	0,9458749	0,9520424
icke-röstare		0,6022561	2,334073	1,4653577	0,5513659	1,6938494	1,3499869	0,5449980	1,5981652	1,4913910

		1994			1998		
<i>faktiskt valdeltagande</i>							
röstare		86,827100			81,390000		
icke-röstare		13,172800			18,610000		
	ej intervjuad	int förval	int efterval	ej intervjuad	int förval	int efterval	
<i>valdeltagande i vu</i>							
röstare		74,337517	94,6040030	90,112806	67,700000	89,96579	86,725000
icke-röstare		25,662482	5,3959965	9,887193	32,300000	10,03420	13,275000
<i>viktfaktor</i>							
röstare		1,1680118	0,9177952	0,9635378	1,202200	0,904300	0,938800
icke-röstare		0,5133135	2,4412358	1,3323194	0,576160	1,860000	1,399250

x = uppgift saknas

UTANFÖR DEMOKRATIN

Noter

¹ IDEA (1997) *Voter Turnout from 1945–1997: a Global Report on Political Participation*. Stockholm IDEA. En klassisk studie av valdeltagande återfinns i Raymond Wolfinger & Steven Rosenstone (1980) *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.

² Den allvarsamma tonen i debatten gör sig bl.a. påmind i de tilläggsdirektiv till Demokratiutredningen som utmynnat i de tre forskningsprojekt som rapporteras i denna bok, DIR 1998:100.

³ IDEA (1997); Richard Topf (1995) "Electoral Participation". pp. 27–51 In Hans-Dieter Klingemann & Dieter Fuchs (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press,

⁴ Det låga valdeltagandet i EU-parlamentsvalet 1995 finns analyserat av Mikael Gilljam och Sören Holmberg (1996) *Sveriges första Europaparlamentsval*. Stockholm: Norstedts Juridik, kapitel 2. Det är i allmänhet så att valdeltagandet till Europaparlamentet är lägre än deltagandet i nationella val, se Kees van der Eijk & Mark Franklin et al (1996) *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

⁵ De långsiktiga trenderna i svenskt väljarbeteende analyseras bl.a. av Mikael Gilljam och Sören Holmberg (1993) *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik.

⁶ Medborgare som upplever sig stå utanför samhället kommer till tals i en rapport från Demokratiutredningen kallad *På marginalen. En intervjubok från Socialtjänstutredningen* SOU 1998:161.

⁷ Citaten är hämtade från en öppen intervjufråga om skäl till varför man inte röstade i valundersökningen 1998 vid Göteborgs universitet. För exempel på hur ungdomar i olika sociala situationer resonerar om politik och valdeltagande se Anders Bruhns kapitel i denna bok.

⁸ Se t.ex. Herbert Tingsten (1937) *Political Behavior*. London: King; Sidney Verba & Norman Nie (1972) *Participation in America and Political Equality*. Cambridge: Cambridge University Press; Iwor Crewe (1981) "Electoral Participation" In David Butler, Howard Penniman & Austin Ranney (Eds) *Democracy at the Polls*. Washington DC: American Enterprise Institute; Steven Rosenstone & John Marh Hansen (1993) *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: Macmillan; Sidney Verba, Kay Schlossman & Henry Brady (1995) *Voice and Equality: Civic Voluntarism and American Politics*. Cambridge, Ma: Harvard University Press; Mark N Franklin (1996) "Electoral Participation" In Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi & Pippa Norris (Eds) *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks: Sage Publications, pp. 215–235; Att svenska väljare bedömer "rösta i valen" som en mindre effektiv handling för påverkan av politik 1997 än vad de gjorde 1979 framgår av Demokratirådets rapport Olof Petersson m.fl. (1998) *Demokrati och medborgarskap. Demokratirådets rapport 1998*. Stockholm: SNS förlag.

⁹ Franklin (1996).

MARTIN BENNULF OCH PER HEDBERG

¹⁰ Franklin (1996) sid. 226–228.

¹¹ Det var premiär för personvalet 1998. Därför är det svårt att uttala sig om dess eventuella effekter redan nu. Huruvida personvalet har några effekter på valdeltagandet i negativ, eller positiv, riktning lämnar vi åt framtiden att utvisa. För analyser om personvalsinslaget i valet 1998 se Sören Holmberg & Tommy Möller (1999) *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Rådet för utvärdering av 1998 års val. Stockholm: Elanders Gotab.

¹² Denna teori är svår, nästan omöjlig, att pröva empiriskt om vi inte kan backa tiden och återinföra tre års perioden under samma historiska betingelser som rätt under senare tid. Vi har dock lite underlag för att bättre spekulera kring denna hypotes i olika undersökningar, vilket vi återkommer till lite längre fram i detta kapitel.

¹³ Se Peter Esaiasson (1990) *Svenska valkampanjer 1866–1988*. Stockholm: Akademilitteratur för en analys av svenska valkampanjer under olikartade samhällsbetingelser. Förändringen av det svenska samhället från 1960-talet till nutid beskrivs också i Jonas Hinnfors (1992) *Familjepolitik. Samhällsförändring och partistrategier 1960–1990*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

¹⁴ Hur valrörelsen 1998 presenterades för väljarna genom det uttryck den tog i massmedia undersöks av Cathrin Andersson och Mats Ekström på annan plats i denna bok.

¹⁵ I vilken utsträckning svenskar i olika sociala grupper röstar och deltar i det politiska livet är relativt väl undersökt, se t.ex. Herbert Tingsten (1937); Walter Korpi (1981) *Den demokratiska klasskampen*. Stockholm: Tidens förlag; Olof Petersson, Anders Westholm & Göran Blomberg (1989) *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons; Mikael Gilljam & Sören Holmberg m.fl. (1990) *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers, kapitel 9; Martin Bennulf & Per Hedberg (1995) "Aktiva eller passiva väljare?" I Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstning 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik, sid. 75–111.

¹⁶ Urvalets storlek varierar mellan de olika undersökningarna. Urvalet 1998 omfattade 2 900 personer. Sedan 1973 är väljarstudierna upplagda som rullande tvåstegspaneler. Hälften av urvalet intervjuas återigen vid nästa val samtidigt som en ny panel startar för att åter intervjuas nästa val osv. Intervjustudierna med svenska väljare finns samlade på *Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD)* vid Göteborgs universitet. Primärforskare för de svenska valundersökningarna har varit: Jörgen Westerståhl (1956), Bo Särilvik (1956–1973), Olof Petersson (1973–1976), Sören Holmberg (1979–1999) samt Mikael Gilljam (1985–1995).

¹⁷ Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet presenteras t.ex. i Sören Holmberg (1981) *Svenska väljare*. Stockholm: Liberförlag, sid. 11–25; Mikael Gilljam & Sören Holmberg (1995) *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts juridik, sid 11–12; Mikael Gilljam & Sören Holmberg m.fl. (1990) *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers, sid 12–16; Information om den svenska valforskningen återfinns också på internetadress <http://gordon.pol.gu.se/sve/vod/vustart.htm>. Konsultera även *European Jour-*

UTANFÖR DEMOKRATIN

nal of Political Research (1994) 25:239-385. Special Issue: The Intellectual History of Election Studies. Den som är intresserad av amerikanska valundersökningar kan t.ex. starta med Warren E. Miller & J. Merrill Shanks (1996) *The New American Voter*. Cambridge: Harvard University Press. För en introduktion till de norska studierna kan man t.ex. starta med Henry Valen & Bernt Aardal (1998) *Det norske valgforskningsprogrammet. Publikasjonsliste 1956-1998*. Oslo: ISF, Rapport 98:15.

¹⁸ Se t.ex. Kent Asp (1986) *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur; Esaiasson (1990); Peter Esaiasson & Sören Holmberg (1995) *Representation From Above. Members of Parliament and Representative Democracy*. Aldershot: Dartmouth. Esaiasson, Peter & Heidar, Knut, eds (2000). *Beyond Westminster and Congress. The Nordic Experience*. Columbus: Ohio State Press. För en inblick i valforskningsprogrammets olika förgreningar.

¹⁹ Människor som deltar i valundersökningens intervjuer före valet stimuleras att sedermera rösta i valet. En sådan systematisk effekt har påvisats av Donald Granberg & Sören Holmberg (1992) "The Hawthorne Effect in Election Studies: The Impact of Survey Participation on Voting" *British Journal of Political Science* 22: 240-247.

²⁰ Donald Granberg & Sören Holmberg (1991) "Self-Reported Turnout and Voter Validation". *American Journal of Political Science* 35: 448-459.

²¹ Se t.ex. Mikael Gilljam & Tommy Möller (1996) "Från medlemsparti till väljarparti". I *På medborgarnas villkor - En demokratisk infrastruktur*. Bilaga till betänkande av Demokratiutvecklingskommittén. SOU 1996:162; Gilljam & Holmberg (1998) sid 26-28.

²² Se Mikael Gilljam & Sören Holmberg (1995) *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts juridik; Sören Holmberg (1999) *Partiröstning och personröstning*. Allmänna valen 1998. Del 3. Stockholm: SCB.

²³ Den fackterm som brukar användas kallas partiidentifikation och avser graden (och riktningen) i väljarnas känsla av anhängarskap med ett särskilt politiskt parti. Se Angus Campbell et.al. (1960) *The American Voter*. New York: John Wiley and Sons; Hermann Schmitt & Sören Holmberg (1995) "Political Parties in Decline?" In Hans-Dieter Klingemann & Dieter Fuchs (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press, pp. 95-133.

²⁴ Se t.ex. Gilljam & Holmberg (1995) och Holmberg (1999) för analyser av trenderna i svenska väljarbeteenden som inte kunnat behandlas här.

²⁵ Holmberg (1999).

²⁶ Se Mikael Gilljam & Sören Holmberg m.fl. (1990), sid 113-117.

²⁷ Se Pippa Norris (Ed.) (1999) *Critical Citizens - Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press; I en av Demokratiutredningens rapporter analyseras händelseförloppet i en sådan politisk affär. Se *En god affär i Motala. Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik* (SOU 1998:63).

²⁸ Holmberg (1999).

²⁹ Såväl valdeltagande som politiskt intresse är fortfarande ganska höga i

Sverige. Intresset för politik kanaliseras inte genom partisystemet i lika hög grad som tidigare utan har funnit sig andra vägar genom t.ex. deltagande i s.k. nya sociala rörelser. Se vidare Petersson, Westholm & Blomberg (1989); Petersson m.fl. (1998).

³⁰ Olof Petersson (1977) *Väljarna och valet 1976*. Valundersökningar rapport 2, Stockholm: Liber förlag, sid 155–161.

³¹ Tilläggas bör att förstagsväljarna 1998 inte har inkluderats i den presenterade analysen. Och dessvärre vet vi att valdeltagandet av tradition brukar vara lägre i denna grupp än i hela väljarkåren.

³² Se Sören Holmberg & Lennart Weibull (1998) "Ljusnande framtid" I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Ljusnande framtid*. SOM-rapport 22, Göteborgs universitet: SOM-institutet, sid 7–29.

³³ Redan vid en analys av 1988 års val tillät sig väljarsforskarna Mikael Gilljam och Sören Holmberg att använda valundersökningens data för att sja om framtiden. De påpekade då: "Valdeltagandet minskade både 1985 och 1988 och många tecken tyder på att det kommer att fortsätta att sjunka under nittioalet" (Gilljam & Holmberg m.fl. 1990, sid. 316). Det visade sig vara en prognos som slog in även om vi fick vänta till slutet av nittioalet för att se den besannas. Andra prognoser i samma bok har varit mindre framgångsrika. Det är svårt att använda samhällsvetenskapliga data för att sja om framtiden. Men det varnande finger som väljarsforskarna höll upp i samband med 1988 års val förtjänar att lyftas fram igen. Valdeltagandet kan mycket väl tänkas sjunka även under 2000-talet.

³⁴ Valdeltagandet i olika sociala grupper i Sverige är ganska väl studerat, se t.ex. Tingsten (1937); Vilgot Oscarsson (1974) *Politiskt deltagande*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen; Korpi (1981); Gilljam & Holmberg m.fl. (1990); Bennulf & Hedberg (1995); SCB undersöker valdeltagandet i olika sociala grupper i samband med varje riksdagsval sedan början av 1960-talet, se t.ex. Olle Johansson (1999) "Ökad polarisering i valdeltagandet 1998" *Välfärdsbulletinen*, nr 3, sid 17–19; Martin Bennulf, Per Hedberg, Per Arnt Petersen & Pertti Pesonen (1998) "Political Participation" In Anders Todal Jensen, Pertti Pesonen & Mikael Gilljam (Eds) *To Join or not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press, pp. 102–126; Lise Togeby (1989) *Ens og forskellig*. Århus: Politica; Petersson, Westholm & Blomberg (1989); Petersson m.fl. (1998).

³⁵ I undersökningar som bygger på större urval (och därför har mindre statistisk felmarginal) än de som valundersökningarna arbetar med noteras en högre andel avgivna röster bland kvinnor än bland män redan 1976 (Johansson 1999); *Allmänna valen 1976 del III*. Stockholm: SCB; Gilljam & Holmberg m.fl. (1990), sid. 193. Med tanke på de små könsskillnader som noteras för valdeltagande är det inte att förundras över att slumpen har spelat oss ett spratt och resulterat i något snedvridna resultat för 1976 och 1979 när det gäller kvinnors och mäns valdeltagande. Se även Maria Oskarson & Lena Wängnerud (1995) *Kvinnor som väljare och valda*. Lund: Studentlitteratur, sid. 53.

³⁶ Statistiskt Meddelande (1999) *Valdeltagandet vid valet 1998*. SM serie Me13 SM9901. Allmänna valen 1979. Del 3. Sveriges officiella statistik. Stockholm:

UTANFÖR DEMOKRATIN

SCB. Allmänna valen 1982. Del 3. Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB. Allmänna valen 1988. Del 3. Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB. Allmänna valen 1991. Del 3. Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB. Allmänna valen 1994. Del 3. Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB.

³⁷ I SCB:s valdeltagandedata gick männen tillbaka med 14,1 procentenheter och kvinnorna med 11,7 procentenheter 1988. Valundersökningens data visar på en tillbakagång med 10,7 procentenheter för de manliga förstagångsväljarna medan kvinnorna inte gick tillbaka alls vid den tidpunkten.

³⁸ SCB:s valdeltagandestudie för 1998 erbjuder inte möjligheten att undersöka könsskillnader i valdeltagande mellan olika kommuntyper. Vi är där hänvisade till data uppdelade på län. Undersöker vi skillnader i valdeltagande mellan män och kvinnor i Stockholms län finner vi inte att skillnaden ökat mellan de två senaste valen.

³⁹ Inom amerikansk forskning om politiskt deltagande nämns ofta tillgång på *tid* som en ytterligare viktig grundresurs vilken möjliggör politiskt deltagande (Verba, Schlossman & Brady 1995). I Sverige tycks inte så vara fallet. Vi har studerat sambandet mellan vilken tid personer anser sig ha till sitt förfogande när arbete och hushållsgöromål har fått sitt och valdeltagandet. Oavsett uppskattad tillgång på tid var valdeltagandet ungefär lika högt enligt data från SOM-undersökningen 1998 vid Göteborgs universitet. De som röstade i riksdagsvalet 1998 rapporterade i genomsnitt ha 4,0 timmars fritid per dygn, medan motsvarande siffra för icke-röstare var lite högre (4,2 timmar).

⁴⁰ Se Sören Holmberg & Peter Esaiasson (1988) *De folkvalda*. Stockholm: Bonniers, kap 6; Lena Wängnerud (1998) *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen visar att det spelar roll om parlamentarikern är man eller kvinna. Kvinnorepresentationen är i allmänhet högre i länder med proportionellt valsätt, se Pia Nyman (1999) "Kvinnors representation i parlament – en studie i 151 länder". Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen (D-uppsats).

⁴¹ Sambandet mellan klass och valdeltagande analyseras bl.a. av Korpi (1981); Gilljam & Holmberg m.fl. (1990), kap. 9; Gilljam & Holmberg (1993), kap. 10. Klassröstningen i Sverige, dvs. vilka partier människor från olika klasser tenderar att stödja i val, analyseras av Oskarsson (1994).

⁴² Den sjunkande klassröstningen i Sverige (Oskarsson 1994) visade i valet 1994 tecken på att återhämta sig (Gilljam & Holmberg 1995, sid 100).

⁴³ Siffrorna är beräknade enbart för förvärvsarbetande. Studerande och pensionärer är således inte inkluderade.

⁴⁴ I en klassisk studie av valdeltagandets sociala baser (Wolfinger & Rosenstone 1980) försöker man komma runt det informationsproblem som starka samband mellan de oberoende variablerna utgör genom att analysera mycket stora urval av väljare.

⁴⁵ Den logistiska regressionsanalysen beskrivs utförligare i Jan Teorells och Anders Westholms kapitel i denna bok. Den riktigt intresserade kan även konsultera någon statistisk handbok i ämnet t.ex. Tim F. Liao (1994) *Interpreting Probability Models. Logit, Probit, and Other Generalized Linear Models*. Quatita-

tive Applications in the Social Sciences 101, Thousand Oaks: Sage.

⁴⁶ En beskrivning av hur detta går till återfinns i flera statistikböcker, se t.ex. Liao (1994), sid. 10–21.

⁴⁷ Det politiska valskolket har, som Sören Holmberg påpekat, ofta förbigåtts eller behandlats styvmoderligt i den tidigare valdeltagandeforskningen (Gilljam & Holmberg m.fl. 1990, sid. 196). Och det är naturligtvis problematiskt eftersom valdeltagandet visar sig variera systematiskt med en mängd politiska faktorer. Enligt Holmbergs analyser bör nog de politiska faktorerna framföras som viktigare förklaringar till valdeltagandet än de sociala faktorerna.

⁴⁸ Se Holmberg (1999).

⁴⁹ För varje parti har väljarna ombetts placera ut det på en skala från noll (långt åt vänster) till tio (långt åt höger). Vi har sedan gjort parvisa jämförelser av samtliga partiplacementer och summerat samtliga absoluta avstånd mellan partierna.

⁵⁰ Subjektiva respektive objektiva förklaringar till väljarnas partival inom valforskningen presenteras t.ex. av Mikael Gilljam. Se Mikael Gilljam & Sören Holmberg m.fl. (1990) *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers, kapitel 11 och 12. Subjektiva förklaringar till icke-röstning har analyserats i samband med EU-parlamentsvalet 1995 i Mikael Gilljam & Sören Holmberg (1996) *Sveriges första Europaparlamentsval*. Stockholm: Norstedts juridik, sid 24–26.

⁵¹ Henrik Oscarsson (1999) *Demokratiopinioner*. Demokratiutredningen (SOU 1999:80). Stockholm: Fritzes.

⁵² Jan Teorell och Anders Westholm analyserar normen att rösta och dess koppling till det sjunkande valdeltagandet på annan plats i denna bok.

⁵³ Förekomsten av sådana interaktionseffekter kan backas upp av statistiska analyser, men vi har avstått från att publicera dem. Två statistiskt signifikanta interaktionseffekter återfinns i data från 1998. Dels finns en internt mellan de politiska faktorerna vänster-högeravstånd och intresse/partiidentifikation. För den som inte uppfattar någon skillnad mellan partierna och inte är t.ex. intresserad av politik minskar sannolikheten för en röst i extra hög grad. Dessutom finns det en motsvarande interaktionseffekt mellan politiskt utanförskap (intresse/partiidentifikation) och socialt utanförskap. Dessa interaktionseffekter är statistiskt säkerställda på hög signifikansnivå när 1998 års data analyseras med traditionell OLS-regression.

Referenser

- Allmänna valen 1979 Del 3.* Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB
- Allmänna valen 1982. Del 3.* Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB
- Allmänna valen 1985. Del 3.* Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB
- Allmänna valen 1988. Del 3.* Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB
- Allmänna valen 1991. Del 3.* Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB
- Allmänna valen 1994. Del 3.* Sveriges officiella statistik. Stockholm: SCB
- Andersson, Cathrin & Ekström, Mats (1999) "När väljarna skall mobilieras. Valrörelsen 1998 i ett jämförande perspektiv", i denna volym
- Asp, Kent (1986) *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning.* Stockholm: Akademilitteratur
- Bennulf, Martin & Hedberg, Per (1995) "Aktiva eller passiva väljare?" I Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstning 1994.* Stockholm: Norstedts Juridik
- Bennulf, Martin, Hedberg, Per, Petersen, Per Arnt & Pesonen, Pertti (1998) "Political Participation" In Anders Todal Jensen, Pertti Pesonen & Mikael Gilljam (Eds.) *To Join or not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union.* Oslo: Scandinavian University Press
- Bruhn, Anders (1999) "Ungdomarna, politiken och valet", i denna volym
- Campbell, Angus et al. (1960) *The American Voter.* New York: John Wiley and Sons
- Crewe, Iwor (1981) "Electoral Participation" In David Butler, Howard Penniman & Austin Ranney (Eds.) *Democracy at the Polls.* Washington DC: American Enterprise Institute
- Demokratiutredningen (1998), tilläggsdirektiv, dir. 1998:100
- Esaiasson, Peter (1990) *Svenska valkampanjer 1866–1988.* Stockholm: Allmänna Förlaget

- Esaiasson, Peter & Holmberg, Sören (1995) *Representation From Above. Members of Parliament and Representative Democracy*. Aldershot: Dartmouth
- Esaiasson, Peter & Heidar, Knut, (Eds.) (2000). *Beyond Westminster and Congress. The Nordic Experience*. Columbus: Ohio State Press
- European Journal of Political Research* (1994) 1994:25. Special Issue: The Intellectual History of Election Studies
- Franklin, Mark N. (1996) "Electoral Participation" In Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi & Pippa Norris (Eds.) *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks: Sage Publications
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören (1993) *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (1995) *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (1996) *Sveriges första Europaparlamentsval*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören m.fl. (1990) *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers
- Gilljam, Mikael & Möller, Tommy (1996) "Från medlemsparti till väljarparti". I *På medborgarnas villkor – En demokratisk infrastruktur*. Bilaga till betänkande av Demokratiutvecklingskommittén. SOU 1996:162
- Granberg, Donald & Holmberg, Sören (1991) "Self-Reported Turnout and Voter Validation". *American Journal of Political Science* 35: 448–459
- Granberg, Donald & Holmberg, Sören (1992) "The Hawthorne Effect in Election Studies: The Impact of Survey Participation on Voting" *British Journal of Political Science* 22: 240–247
- Hinnfors, Jonas (1992) *Familjepolitik. Samhällsförändring och parti-strategier 1960–1990*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Holmberg, Sören (1981), *Svenska väljare*. Stockholm: Liber
- Holmberg, Sören (1999) *Partiröstning och personröstning*. Allmänna valen 1998. Del 3. Stockholm: Statistiska centralbyrån (manuskript)
- Holmberg, Sören & Esaiasson, Peter (1988) *De folkvalda*. Stockholm: Bonniers

UTANFÖR DEMOKRATIN

- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (1998) "Ljusnande framtid" I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red.) *Ljusnande framtid*. SOM-rapport 22, Göteborgs universitet: SOM-institutet
- Holmberg, Sören & Möller, Tommy (1999) *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Rådet för utvärdering av 1998 års val. Stockholm: Elanders Gotab
- IDEA (1997) *Voter Turnout from 1945–1997: a Global Report on Political Participation*. Stockholm: IDEA
- Johansson, Olle (1999) "Ökad polarisering i valdeltagandet 1998" *Välfärdsbulletinen*, 1999:3
- Kees van der Eijk & Mark Franklin et al. (1996) *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press
- Korpi, Walter (1981) *Den demokratiska klasskampen*. Stockholm: Tidens förlag
- Liao, Tim F. (1994) *Interpreting Probability Models. Logit, Probit, and Other Generalized Linear Models*. Quantitative Applications in the Social Sciences 101. Thousand Oaks: Sage
- Miller, Warren E. & Shanks, J. Merrill (1996) *The New American Voter*. Cambridge: Harvard University Press
- Norris, Pippa (Ed.) (1999) *Critical Citizens – Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press
- Nyman, Pia (1999) "Kvinnors representation i parlament – en studie i 151 länder". Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen (D-uppsats)
- Oscarsson, Vilgot (1974) *Politiskt deltagande*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Oscarsson, Henrik (1999) *Demokratiopinioner*. Demokratiutredningen (SOU 1999:80). Stockholm: Fritzes
- Oskarson, Maria (1994) *Klassröstning i Sverige*. Stockholm: Nerenius och Santérus
- Oskarson, Maria & Wängnerud, Lena (1995) *Kvinnor som väljare och valda*. Lund: Studentlitteratur
- Petersson, Olof (1977) *Väljarna och valet 1976*. Valundersökningar rapport 2, Stockholm: Liber förlag
- Petersson, Olof, Westholm, Anders & Blomberg, Göran (1989) *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons
- Petersson, Olof m.fl. (1998) *Demokrati och medborgarskap*. Demo-

- kratirådets rapport 1998*. Stockholm: SNS förlag
- På marginalen. En intervjubok från Socialtjänstutredningen. Demokratiutredningen*. SOU 1998:161
- Rosenstone, Steven & Hansen, John Marh (1993) *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: McMillan
- Schmitt, Hermann & Holmberg, Sören (1995) "Political Parties in Decline?" In Hans-Dieter Klingemann & Dieter Fuchs (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press
- SOU 1998:63 Se *En god affär i Motala. Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik* Demokratiutredningen
- Statistiskt Meddelande, SM (1999) *Valdeltagande vid valet 1998*. serie Me13 SM9901
- Tingsten, Herbert (1937) *Political Behavior*. London: King
- Togeby, Lise (1989) *Ens og forskellig*. Århus: Politica
- Topf, Richard (1995) "Electoral Participation" pp. 27–51, In Klingemann, Hans-Dieter & Dieter Fuchs (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press
- Valen, Henry & Aardal, Bernt (1998) *Det norske valgforskningsprogrammet. Publikasjonsliste 1956–1998*. Oslo: ISF, Rapport 98:15
- Verba, Sidney & Nie, Norman (1972) *Participation in America and Political Equality*. Cambridge: Cambridge University Press
- Verba, Sidney, Schlossman, Kay & Brady, Henry (1995) *Voice and Equality: Civic Voluntarism and American Politics*. Cambridge, Ma: Harvard University Press
- Wolfinger, Raymond & Rosenstone, Steven (1980) *Who Votes?* New Haven: Yale University Press
- Wängnerud, Lena (1998) *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen

